

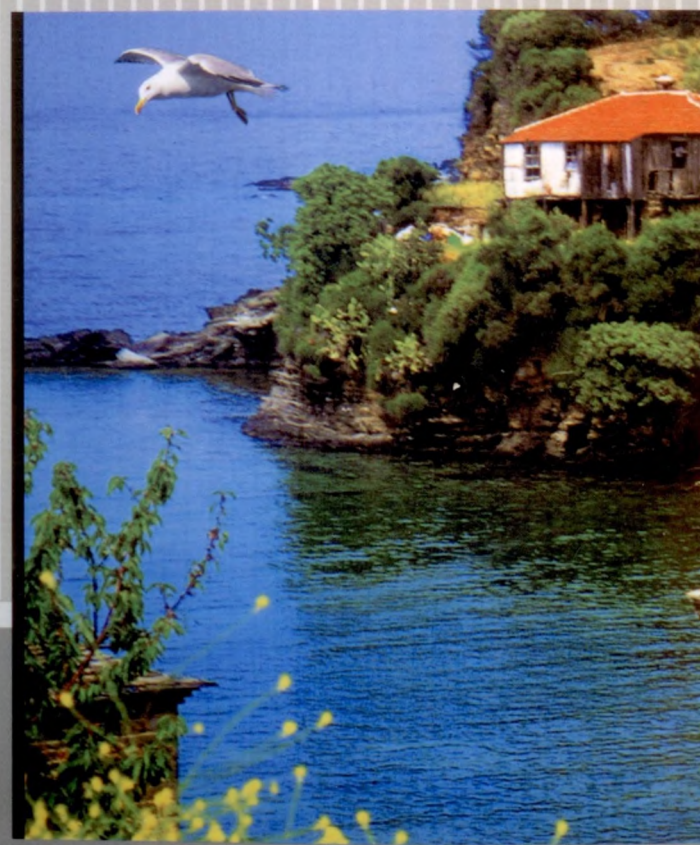
ОСНОВИ БЛАГОЧЕСТЯ

Роман Янушкявічюс, Ольга Янушкявічене

Роман Янушкявічюс, Ольга Янушкявічене

ОСНОВИ БЛАГОЧЕСТЯ

**БЕСІДИ З ЕТИКИ
ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Роман Янушкявічюс
Ольга Янушкявічене

ОСНОВИ БЛАГОЧЕСТЯ

**БЕСІДИ З ЕТИКИ
ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Київ 2005

УДК373.167.1:17

ББК87.7я721

Я 65

Яскрава, цікава і, без усякого сумніву, корисна книга містить у собі художні тексти світової класичної літератури, міркування філософів, учених, священнослужителів про життя і смерть, любов і сім'ю, душу і тіло, релігію і філософію, мистецтво, про новизну та традиційність християнства.

Книга рекомендована Управлінням додаткової освіти дітей і підлітків Міністерства загальної і професійної освіти РФ як посібник з етики для учнів середніх загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій.

Я65 Янушкявічюс Р.В., Янушкявічене О.Л. Основи моральності. Бесіди з етики для старшокласників / Пер. з рос.— К.: ЧП "Астро", 2005.— 570 с.

Відповідальний за випуск: прот. Анатолій Затовський

Літературні редактори: Петро Кравчук, **Лідія Родніна**

Коректори: Марина Софійчук, Ольга Затовська, Вікторія Петренко

Переклад: Зінаїда Косицька

Упорядник української літератури: Олена Збруцька

Художнє оформлення: Микола Успенський,

Комп'ютерне макетування: Віктор Кирпач

Комп'ютерний набір: Марія Косицька

ВСТУПНЕ СЛОВО

Вітаємо тебе, наш добрий читачу!

Ми віримо, що ти дійсно добрий чи ж намагаєшся бути добрим і змалечку прагнеш бути ще досконалішим. Ми сподіваємося, що ця книга допоможе тобі відшукати приспані і незнані тасмниці внутрішніх скарбів людської душі.

Чи ж ти не замислювався над вічними болючими питаннями, що мучили багатьох великих письменників, учених, філософів... і безліч людських не прославлених історією поколінь.

Що таке людина? В чому справжнє призначення короткого людського життя? Що ж буде після смерті? Все скінчиться? Чи, навпаки, все тільки почнеться? Чи існують абсолютні закони людського буття? Де пролягла межа між добром і злом? І чому у світі так багато несправедливості?

У цій незвичайній книжці автори пропонують тобі самому, наш добрий і молодий читачу, подумати і визначитися: де ти? Звідки ти і куди простуєш у цьому житті? В чому зміст цієї неповторної і непередбачуваної подорожі?

Твоїми помічниками і співрозмовниками обрані твори великих мислителів і письменників, Святе Письмо і народна мудрість.

Нам би на поставлені питання не хотілося давати готові відповіді, та ми віримо, що ти сам зможеш зробити гідний вибір у вирішенні головних, фундаментальних питань людського життя.

Хотілося б, щоб твій моральний вибір був вільним, щоб спирався на твою совість. Совість, очищену від примітивних тимчасових задоволень і фантастичних мріянь.

Сподіваємося, що на складній життєвій дорозі перед тим, як щось вчинити, ти навчишся себе запитувати: чи добре це діло? Чи по совісті я роблю?

Ми сподіваємося, що з героями цієї книжки, під час читання і співпереживання моральних життєвих колізій, ти відкриєш незвідані таємниці людського буття. Це пробудить совість від дрімоти і відкриє численні недосконаlostі та приховані від усіх вади, але призведе не до розпачу, а, навпаки, до серйозних намірів все життя трудитися над власним розвитком та укріплювати в собі головні чесноти, що й становлять нашу справжню сутність, відрізняючи нас від тварин і тваринного існування.

Отож, у добру путь наш, молодий і сповнений надій читачу. Нам з тобою по дорозі, що кличе до вічного й істинного.

ієромонах Кипріан (Яценко)

© Роман Янушкявічюс, Ольга Янушкявічене, текст

© Зінаїда Косицька, переклад

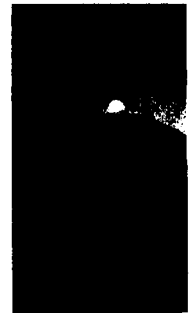
© Микола Успенський, художнє оформлення

Глава 1 ЧИ НАШЕ ЖИТТЯ МАЄ СЕНС?

1. Для чого щось робити?	15
2. Навіщо я живу?	17
3. Із філософської скарбниці	19
4. Що таке моє я?	21
5. Г.Х. Андерсен "Прагнення до світла"	23
6. Шлях до істини і трагізм Л.М. Толстого	25
7. Усе розвивається і я розвиваюся?	27
8. Несвідоме і свідоме життя	33
9. Голова, чи порожній казанок?	36
10. Екстремальні ситуації	42
11. Безплідні пошуки сенсу життя	44
12. Самогубство	47
13. Психологічна криза	50
14. С. Лагерльоф "Добро і зло"	52

Глава 2 ДВА ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ СВОГО БУТТЯ

1. Почнемо з початку	61
2. Дві моделі історії Землі	65
3. Матеріалістичний підхід	70
4. Ідеалістичний підхід	72
5. Сила материнської любові	74
6. А.П. Чехов "Хіба можна в цьому світі не бути зубатим?"	77
7. Сакральні цінності. Мораль і порядність	79
8. Три частини моралі	81
9. В. Дьогтєв "Аморальний наказ"	83
10. Наведення порядку всередині себе	87
11. Хто я?	89
12. Є. Трубецькой "Суперечка про життєвий шлях"	91
13. Питання про сенс життя у давньоруському живописі	93

Глава 3 ПРОБЛЕМА СЕНСУ ЖИТТЯ В РОСІЙСЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1. І.О. Гончаров "Сильніше за всяку мораль" 97
2. М.С. Лесков Чому у світі не виходить на добро? 99
3. І.С. Тургенев Коли щемить у самих нутрощах 104
4. В. Немирович-Данченко "Поки ще серце б'ється в грудях" 110
5. А.П. Чехов "Художество" 112
6. Л.М. Толстой "А для чого ж жити?" 117
7. Ф.М. Достоевський "Переродження вранці перед дуеллю" 124
8. А.П. Чехов "Життя в запитаннях та вигуках" 134

Глава 4 ПОНЯТТЯ СЕНСУ ЖИТТЯ У СВІТОВИХ РЕЛІГІЯХ ТА ФІЛОСОФІЯХ

1. Пошуки віри. Агностики. Атеїсти 139
2. Язичницькі релігійні системи 142
3. Релігія та її роль у духовно-моральному житті людства 145
4. Юдаїзм 147
5. Десять заповідей – основа моральності людства 149
6. С. Лаґерльоф "Різдво Христове – початок нашої ери. Видіння імператора Августа." 151
7. Християнство. Православ'я 156
8. Нагірна проповідь 160
9. Християнське розуміння сенсу життя 162
10. Проблема сенсу життя у філософських течіях 165
11. Аналіз філософських теїстичних поглядів на Бога та людину 168
12. У що вірили давні слов'яни 170

13. У чому бачив сенс життя великий князь Володимир 172
14. Вибір віри 174
15. Найбільша історична подія 176
16. Виникнення давньоруської літератури 178
17. Сучасність – це підсумок минулої історії. Радянське суспільство 182

Глава 5 ЕТИЧНА ДУМКА ХХ СТОЛІТТЯ

1. М.О. Бердяєв "Призначення людини" 189
2. С.Л. Франк "Сенс життя" 191
3. Д.С. Лихачов "Батьківщина" 195
4. М.М. Дунаєв "Православ'я і російська література" 202
5. В. Никифоров-Волгін "Добро і зло" 208
6. Т. Карлейль "Праця" 212
7. Е. Фромм "Сучасна людина. Рівність" 215
8. М.О. Лоський "Свобода волі" 220
9. Б.П. Вишеславцев "Благодать" 224

Глава 6 ДУХОВНА ПРИРОДА ЛЮДИНИ

1. Духовна спраглисть – виняткова риса людини 231
2. Призначення людини у розумінні античних філософів і християнства. Проблема душі й тіла 234
3. Проблема добра і зла 237
4. Що гірше за концтабір? 240
5. Ідеал. Орієнтація в моральних пошуках правди 244
6. До світла й повноти справжньої людяності 247
7. Каяття. Самовиховання 249
8. Ч. Діккенс "Чи простиш ти колись?" 252

9. Свобода	256
10. Свобода сина – страшний сон для батька?	259
11. К.С. Льюїс “Головні чесноти людини”	263
12. Про природу сумління	266
13. Сумління як загальний природний закон	268
14. Сумління в аспекті психології	271
15. Сумління як мірило життєвих цінностей російської літератури	273
16. Надія. Прагнення до трансцендентного	274

Глава 7 ЧЕСНОТИ І СТАТЬ

1. І.С. Тургенєв “Перше кохання”	279
2. Суть статевої диференціації	283
3. Творча сила людини. Сублімація	285
4. Сексуальність. Ерос. Закон цілісності	286
5. Коли у серці спалахує кохання...	288
6. Життя у шлюбі	291
7. Сім'я як цілісна одиниця. Чернецтво	295
8. Позашлюбне статеве життя	299
9. Криза сім'ї	301
10. Тінь дошлюбних стосунків	304
11. Статеві стосунки не мають нічого ганебного?	305
12. Поради психолога Дж. Добсона	308
13. Любов батьків до дітей	310
14. Любов дітей до батьків	312
15. Грізне слово матері	315
16. Чи існує дружба в сучасному світі?	317

Глава 8 МИСТЕЦТВО, МАСОВА КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА

1. Творчість як спосіб осмислення життя	323
2. Театральне мистецтво давніх греків і римлян	325
3. Біблія як основа європейського мистецтва та фундамент моральності людства	327
4. Є. Трубецької “Роздуми в кольорах”	332
5. Німа проповідь душевної чистоти	335
6. Масова культура	337
7. Замість життя – слабке скрипіння?	341

Глава 9 ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

1. Що означає жити?	347
2. Про найнадійніше капіталовкладення в житті	350
3. Не вбивай!	353
4. Життя, ти таке величне, прекрасне і різноманітне!	355
5. Дивно вмирають російські люди	360
6. Дві смерті	364
7. Язичницькі релігії про смерть	367
8. Пошук справжньої реальності та можливості піднятися над життям	369
9. Матеріалістичний погляд на смерть	372
10. Християнський погляд на смерть	378
11. А.П. Чехов “На цвинтарі”	382
12. Життя після смерті	384
13. Смерть і надія	387

Глава 10 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

1. Істина і віра. Вічність мудрості Божої та заповідей Божих. Молитва у житті нашого народу.	393
2. Основи життя людини. Християнська мораль	433
3. Гармонія внутрішнього й зовнішнього. Чесність з собою.	497
4. Вічне і тимчасове. З чим станемо перед Господом?	507
5. Суд Божий і людський.	529
6. Всеперемагаюча сила добра. Милосердя, любов і молитва як основа життя.	536
ПІСЛЯМОВА ДЛЯ БАТЬКІВ І ВЧИТЕЛІВ	567

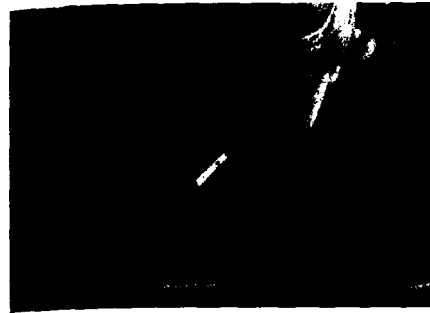
1

1. Для чого щось робити?
2. Навіщо я живу?
3. Із філософської скарбниці
4. Що таке моє я?
5. Г.Х. Андерсен
"Прагнення до світла"
6. Шлях до істини і трагізм Л.М. Толстого
7. Усе розвивається і я розвиваюся?
8. Несвідоме і свідоме життя
9. Голова, чи порожній казанок?
10. Екстремальні ситуації
11. Безплідні пошуки сенсу життя
12. Самогубство
13. Психологічна криза
14. С. Лагерльоф
"Добро і зло"

ЧИ НАШЕ ЖИТТЯ МАЄ СЕНС?

ГЛАВА ПЕРША

ДЛЯ ЧОГО ЩОСЬ РОБИТИ?

1

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Це питання поставив великий російський письменник Лев Миколайович Толстой (1828–1910). “Питання, — пише Толстой, — стоїть так: “Що вийде з того, що я нині роблю і що робитиму завтра — що вийде з усього мого життя?”... Інакше поставити питання можна так: “Чи є в моєму житті такий зміст, який би неминуче не зник з прийдешньою моєю смертю?”.

Великий письменник поставив одне із найскладніших питань, чи не так? А ми з вами давайте почнемо, здавалося б, із простішого питання — навіщо я ходжу до школи?

А й справді, навіщо? Доводиться п'ять разів на тиждень рано вставати, вдягатися, снідати, йти до школи. Так роблять усі. Та лише дехто замислюється над тим, навіщо він це робить.

Якщо про це говорити з учнями й ученицями, то найчастіше помітимо подив щодо самої постановки питання:

— Як це навіщо? Ну, всі до школи ходять! І я теж, як усі...

У десятому класі однієї зі шкіл влаштували опитування на тему: “Навіщо я ходжу до школи?”. Відповіді можна умовно розділити на три групи.

Першу групу становлять відповіді школярів, які вважають, що школа необхідна для поступу суспільства у своєму інтелектуальному та духовному розвитку, для отримання фундаменту, бази своєї майбутньої професії. А хтось навіть цілком серйозно сказав, що він ходить до школи, аби мати освіченіший вигляд, ніж його дорослі родичі.

У другій групі — найчисельнішій — переважала думка, що відвідування школи — це, насправді, лише виконання волі батьків, і ходять вони туди лише тому, що так роблять усі. А одна дівчина заявила прямо:

— Школа — це панщина, кріпосне право!

Школярі третьої групи просто мовчали. Було видно, що над цим питанням вони ніколи не замислювалися і не збираються замислюватися, а саму постановку питання вважають дивацтвом організаторів опитування.

Хто відвідує школу лише тому, що так роблять усі, звичайно й поводитися в школі “як усі”. Терплять “нудні й довгі” уроки, не прагнуть дізнатися про щось нове, корисне, цікаве, а лише намагаються отримати оцінки не нижчі відповідного рівня. Фактично вони відсиджують навчальний час наче у в'язниці, щоб жити справжнім життям тільки тоді, коли їх від цього ув'язнення звільнять.

Тепер подивімося, а чи багато часу лишається на це “справжнє життя”. Вісім годин, щонайменше, необхідно спати. По півгодини на сніданок, обід і вечерю. Ще стільки ж — на перевдягання, зачісування, чищення зубів і т.п. На хатню роботу також потрібен час — ще година! Дорога в школу й назад, уроки забиратимуть ще приблизно сім годин. Нарешті, години три варто виділити на приготування уроків. І лише стільки ж — три години — лишаються вільними! І в ці три години маємо втиснути все “справжнє життя”: і зустрічі з друзями, і якісь гуртки чи заняття спортом, і... Та усього і не перерахувати!

Постає природне питання: чи батьки дуже помиляються, саджаючи своїх нащадків на такий довгий строк за парти, чи нащадки чогось у житті суспільства не розуміють і школу сприймають, відповідно, неправильно.

ПИТАННЯ

1. Спробуйте подумати й записати, навіщо до школи ходите ви.
2. Згадайте, будь ласка, суть панщини і кріпосного права. Чому ця система суспільних стосунків була малоефективною і самою історією розвитку людства приречена на поразку?
3. Чи можна сказати, що учні другої та третьої груп не замислювалися над змістом свого життя? Чому?
4. Що вам дає школа? Розкажіть, якою б ви хотіли бачити школу.

2

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

НАВІЩО Я ЖИВУ?

У авторів цієї книжки колись був учень-десятикласник. Був він старшим серед учнів у класі на рік і здавався майже дурником через те, що поводився цілком неадекватно, наприклад, міг встати посеред уроку, піти кудись чи затіяти бійку. Здавалося, він був неспроможний хоч би щось зрозуміти під час уроку. В одинадцятий клас він, звичайно, не пішов.

І ось десь через рік учителька випадково зустріла в автобусі свого колишнього учня. Їхав він з роботи та спілкувався зі своїми знайомими. Він був невпізнаний! Зник тупий вираз обличчя, погляд став осмисленим. Про свої проблеми на роботі він говорив досить розумно і професійно. Стало очевидним, що хлопець ходив до школи чи без визначеної мети, а чи в нього через якісь інші обставини навчання в школі просто не складалося.

Звичайно, цей учень — досить рідкісний випадок. Але ще Ф.М. Достоевський у “Записках із Мертвого дому” писав, що одне із найжорстокіших покарань для людини — це безкінечне повторення одних і тих самих безглузвих дій. Ось чому учень, який не бачить змісту в щоденному відвідуванні школи, ніби відбуває там жорстоке покарання, а значна частина молодого і найактивнішого періоду життя спливає марно.

Коли ми ставимо перед собою питання про зміст життя, ми хочемо отримати на нього відповідь, яка б мала безперечне, об'єктивне значення. Питання “Навіщо я живу?” передбачає мету як щось таке, що стоїть за межами особистого людського життя. Інакше кажучи, йдеться про те, чи варто жити, й очікується така відповідь на це питання, яка була б вагомою не лише для мене, а й для всіх інших.

Якщо ми будемо логічну думку, то вона має спиратися на щось безсумнівне і загальне, що б мало ім'я істини чи сенсу.

Навіть значення слова *сенса* полягає в тому, що він, цей *сенс*, має загальнознаюче визнання.

Однак це слово має ще й інше — специфічне — значення позитивної та загальнозартісної цінності, і саме так воно сприймається, коли постає питання про *сенс* життя. Тобто не в тому річ, чи можна життя пояснити термінами його загальнознаючого визнання, а в тому, чи варто жити і чи життя має позитивну цінність, до того ж — цінність загальну та безумовну.

Люди правдивість відчувають, як правило, серцем, глибиною своїх пізнань. Дотик до істини породжує радість. Про це є навіть така притча.

Вкрала Кривда у Правди одяг. Шкода, звичайно, дорогого вбрання, але день минув, другий минув, а його знайти не вдалося. І лишилася, відтак, Правда голою.

Кривда потай раділа. Та вона раділа марно! Для всіх гола Правда була, як і колись, чудесно незаплямованою. Її злодійка нашкодити не змогла.

Люди з чистою совістю люблять правду навіть оголеною, жадібно шукають і шанують її. А Кривду, хоч вона ходить в одязі Правди, все одно люди впізнають, та іноді, на жаль, із запізненням.

Вік звікувати — не пальцем перекивати

Не знаючи броду, не сунься у воду

Все минеться, лише правда зостанеться

Правда — як олія, все наверх спливає

Відстанеш годиною — не здоженеш родиною

Працювати вчаться три роки, а лінуватися — три дні

Нажмете махом піде прахом

ПИТАННЯ

1. Якщо ми все одно, рано чи пізно, помremo, і на цьому все скінчиться, то, можливо, сенс життя полягає лише в тому, щоб узяти побільше насолод і задоволень від життя? Аргументуйте детальніше свою точку зору.
2. Цицерон вважав, що деякі люди не мають своєї власної думки, зате інші мають декілька — залежно від обставин. Чи згодні ви із Цицероном? Якщо так, то як ви оцінюєте життєвий шлях таких людей?
3. Колись один дворянин у своєму замку протягнув дріт від однієї замкової вежі до іншої, щоб вітер перетворив його на арфу. Ніжний вітерець гуляв навколо замку, але музика не народжувалася. Якось уночі стала буря. Замок затремтів. Арфа наповнила повітря чудесними звуками. Потрібна була буря, щоб викликати музику. Чи не так буває і в нашому житті? Згадайте приклад, коли безпечність і благополуччя робили нас байдужими, а буря викликала музику почуттів і шляхетних прагнень, наближаючи нас до Істини.

ІЗ ФІЛОСОФСЬКОЇ СКАРБНИЦІ

3

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ДУМКИ, ЕТИЦИЗМ

У XVI столітті почалися пошуки такого трактування релігійного життя, яке б могло протистояти теократичному насильству, фарисейському благочестю та схоластиці святенників.

А при повсюдному ствердженні в Західній Європі ідеалу *практичної корисності* поступово почали і мораль, і філософію природи, і навіть естетику підпорядковувати утилітарним принципам. Це викликало протест у І. Канта, який у своїй етиці наголошував, що людину не можна розглядати як засіб для досягнення хоч би якихось прагнень, а в естетиці відстоював незалежність висновків уподобань від практичних інтересів. Критику утилітарної доктрини філософ провадив насамперед по лінії логічних основ цілеспрямованого мислення, — *категорій засобу та цілі*. І. Кант вважав, що врятувати світ як цілісність може тільки "некорисна", надсвітова краса, яка для розуму незбагненна...

У Ф.М. Достоевського, зрозуміло, немає прямого зв'язку з кантівською філософією, але через німецьких романтиків він не міг не сприйняти натхнення релігійно-естетичного трансценденталізму. Нагадаємо, що слово *трансцендентний* означає недоступне для пізнання, те, що існує по той бік досвіду.

Достоевський торкається теми сенсу життя у славнозвісній розмові Івана Карамазова з Альошею. "Отож, — говорить Іван, — приймаю Бога, і не тільки з бажанням, але, мало того, приймаю і премудрість Його, і ціль Його, що нам уже цілком невідомі, вірую в порядок, у *сенс життя*, вірую у вічну гармонію...", але "світу Божого все ж не приймаю і не можу погодитися на прийняття". Не прий-

має Іван Карамазов і ідею “будівничої жертви”, яка споруджує загальне щастя та гармонію на крові та стражданнях хоча б однієї маленької істоти.

Згідно з російським філософом нашого століття В. Несмеловим, кожна людина знає, що вона, з одного боку, *вільна* — і в цьому значенні *богоподібна*. З іншого боку, людина водночас *залежна* — як істота, що *створена*. У Г. Державіна сказано гранично точно:

Так, тіло в мене — прах і тління,
Та розум шле громам веління,
Я цар — я раб, я черв — я Бог!
І я, довершена істота,
Не сам собою виник потай,
Не без чийхось допомог.
Твоє створіння я, Всевишній!¹

У своїх міркуваннях В. Несмелов критикує широко розповсюджену тезу про абстрактне благо як ідеальну мету суспільного й індивідуального буття. Тезу цю висували всі утопісти, починаючи з Платона, і всі вони, аж до найостанніших часів, готові були принести на вівтар безликого божества не одну людську жертву.

Розвитку етичної думки ХХ століття присвячена окрема — п'ята — глава цієї книжки.

Прагнення до добра і справедливості, але без використання поняття Бога — тема, що постійно повторюється в історії філософії. Аристотель, грецькі стоїки, деякі китайські й римські філософи, російські марксистки і сучасні гуманісти сповідують так званий *етицизм* (від слова *етика*). Ми називаємо етицизм релігією, оскільки це вчення виникло на основі почуття справедливості, понять “широї” совісті та добра.

Є Бог чи Його немає, послідовник етицизму упевнений, що все буде добре. Західні філософські течії ХХ століття мають багато прикладів таких трактувань.

ПИТАННЯ

1. Поясніть, будь ласка, як ви розумієте слова Г. Державіна “Я цар — я раб, я черв — я Бог!”.
2. Що являє собою етицизм?
3. Як ви думаєте, чи досвід побудови соціалізму в нашій країні можна розглядати як спробу реалізації принципів етицизму на практиці? Аргументуйте свою думку.

¹ Пер. В. Богуславської. — *Ред.*

4

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ШО ТАКЕ МОЄ “Я”?

Повернімося до першого розділу і припустімося думки, що з відповіддю на питання “Навіщо я ходжу до школи?” ми впоралися в такий спосіб: ми хочемо поступити в такий-то університет, отримати знання, нести добро людям і т. ін. Ми живемо обдуманно, домагаємося мети, накопичуємо вміння і досвід. Потім ми набудемо професію, будемо мати сім'ю, дітей, друзів, будемо працювати і відпочивати.

Однак вдумлива людина переживає часом солодкі й водночас сповнені жаху години, коли ставить перед собою невирішене й вічне питання: “Хто та істота, що називає себе «я»?”

Поставивши це питання, англійський мислитель і письменник Т. Карлейль писав, що “світ із його голосним шумом, із його справами відступає на задній план, і крізь паперові шпалери та кам'яні стіни, крізь порожню завісу найрізноманітніших стосунків погляд проникає у глибоку безодню, і людина залишається сама у всесвіті і знайомиться з ним мовчки, ніби одне таємниче створіння з іншим.

“Хто я; що таке моє я?” Голос, дія, явище? Втілення, що прийняло видимий образ ідеї вічного світового духу? Мислю, отже, існую. Ох, жалюгідний мислителю! Із цим ти далеко не підеш! Справді, я є, і недавно ще мене не було, та звідки я? Яким чином з'явився? Куди йду?

Яка наша філософська система являтиме собою щось інше, ніж теорію сну? Що таке всі народні війни, відступ із Москви, всі криваві, наповнені ворожнечею революції, якщо не сомнамбулізм¹ неспокійно сплячих людей?”

Звідси англійський мислитель робить висновок, що цей сон, це ходіння уві сні ми й називаємо життям.

Лише той мудрий, хто знає, що він нічого не знає

Т. Карлейль

¹ Сомнамбулізм — своєрідний розлад свідомості, що характеризується виконанням під час сну несвідомих дій (наприклад, ходіння тощо). (Тут і далі прим. авт.)

Чи не виникає з постійних змін то роботи, то сімейних турбот і відпочинку якесь зачароване коло, якесь повторення одного й того самого? Адже ще древні люди зображували пекло у вигляді кола! Така й праця Сизифа, що змушений був викочувати на гору камінь. Камінь щоразу скочувався вниз. Сизиф викочував його знову і знову, і так до нескінченності. Так само нескінченно й одноманітно мучиться Тантал, обертається у вогненному колесі цар Іксіон.

У своїй книзі “Сенс життя” філософ князь Євген Трубецькой пише:

“Кожному з нас, без сумніву, доводилося спостерігати оголені ліси з об’їденим листям у розпал жаркого літа. Це — робота гусені-шовкопряда. Весною вона вилуплюється з ячочок, що відкладені в корінні дерев, і піднімається вгору — пожирати листя. Потім, коли ліси вже голі, вона перетворюється на лялечку, згодом — на білого метелика. Метелик цей, пурхаючи над землею, переживає одну-єдину радісну мить любові, щоб потім померти в жорстоких муках над відкладеними яйцями, які накриваються тілом метелика на зиму, ніби шубою. Згодом весною знову з яєць вилазять хробаки, знову плазують, жеруть, окрилюються, люблять і вмирають. Лялечки, метелики, хробаки, лялечки, метелики, хробаки і так далі, до нескінченності...”

Ось так у дуже неприхованому і грубому вигляді зображується “життєве коло”, — те саме, яким, у тій чи тій формі, минає кожне життя на землі. Воно геть усе зображене у словах церковної молитви: “Земля еси и в землю отыдеш!” (“Землею є і в землю відійдеш”).

Кожне земне коло життя, яке ми спостерігаємо, із фатальною необхідністю замикається смертю й виливається у форму пустої нескінченності народжень і смертей, що безперестанку повторюються. Всяке життя прагне піднятися над землею і неминуче, змішуючись із тлінню, знову на неї спадає; а крила, на яких воно злітало, виявляються лише примарною поетичною оздобою, що зникає”.

ПИТАННЯ

1. Згідно з Є. Трубецьким, хробаки лише плазують, обжираються, окрилюються, люблять і помирають. Як ви думаєте, чи можна застосувати подібну картину до нас, людей, чи ні?
2. Чим принципово відрізняється, на вашу думку, життя людини від життя метелика і хробака?

Г.Х. Андерсен ПРАГНЕННЯ ДО СВІТЛА¹

У тісній і похмурій в'язниці великого угорського міста сидів в'язень. Це злі люди закували його в кайдани — він був невинним. У в'язниці було сиро, темно й холодно. Замість постелі кинули мокрої соломи. Приносили йому лише хліб та воду. Він сидів там уже давно — блідий, хворий, сумний. Сонце рідко зазірало у вузьке віконце, свіже повітря не проникало у в'язницю. Він сумно думав про своїх любих рідних, своїх маленьких дітей. Думав, що, можливо, давно вже всі забули про нього і вважають мертвим. Що робиться там, на землі, на батьківщині?! Якимось він підійшов до вікна. Був чудовий літній день. Сонце сідало за ліс, осяваючи червонуватим світлом його верхівки. Люди йшли та їхали вулицями. В'язниця була високою, і люди через те здавалися маленькими. Він закричав, звертаючись до них, але ніхто його не почув. Лише в синьому небі виднілися птахи. Перед вікном тихо пролетів орел.

— Орле, орле! — закричав йому в'язень. — Сядь до мене на віконце, розкажи, що робиться на землі, проспівай мені пісню.

— Ні, — відказав орел. — Вікно твоє дуже маленьке — мені ніде сісти. Я не розповім тобі, що робиться на землі, бо рідко туди спускаюся. Я свої гнізда збиваю на найвищих скелях і старих дубах, подалі від злих людей, щоб вони їх не руйнували. Я не проспівую тобі пісні, бо ніколи не співаю на землі. Я здійснююся високо, високо, і мої пісні чує тільки вічне сонце...

Сильним помахом широких крил орел гордо піднявся в небо і зник з очей. В'язень побачив лебедя.

— Лебедю, лебедю! Розкажи, що робиться на землі, проспівай мені пісню.

— Ні, — відповів лебідь. — Я не розкажу тобі, що робиться на землі, бо ж я плаваю завжди на воді — чистій, прозорій воді, між зеленим очеретом. Коли вода вранці, на світанку, покриється рожевим блиском, я голосно кричу до зорі: “Добрідень!” Я не заспіваю тобі пісні, я заспіваю її, лише коли вмиратиму...

І лебідь проплив у повітрі, сяйнувши білими крильми.

За вікном в'язня зацвірінчали горобці.

— Горобчики, горобчики! Сядьте на віконце, розкажіть, що робиться на землі! Заспівайте пісеньку, — попросив в'язень.

¹ Назва твору може бути замінена авторською фразою чи думкою, яка висловлює суть тексту розділу.

— Чик-чирик! Нам ніколи! Ми ще маємо подзьобати зернятка, які випадково розсипалися у мірошника...

Та раптом випурхнула сіренька пташинка, покрутилася перед вікном і сіла на металеві ґрати.

— Добридень, соловейку! Дякую тобі, мила пташко, що відвідала мене. Розкажи, що робиться на землі, заспівай мені пісеньку.

— Я розкажу тобі, що робиться на землі, я заспіваю тобі пісеньку, — відкавав соловейчик.

І полилися такі звуки, що бідний в'язень заплакав з радощів, упав на солому — і все плакав, і все слухав.

Учора вранці, на зорі, — співав соловейко, — було так ясно і прохолодно! Я прилетів до твоєї хатиночки, сів на зелений горіховий куш перед відкритим віконцем і співав, і співав. У колосочці було твоє малятко. Воно розкрило великі, світлі оченята, слухало мої пісні і запитало: “Де тато, де тато?” Твої рідні плачуть, згадуючи про тебе. Вони тебе люблять, дуже люблять, дуже хочуть тебе побачити. Не сумуй! Бог бачить, що ти невинний; тебе випустять, і ти знову вийдеш на волю, на світло, на чисте повітря!

Діти твої будуть тебе голубити і цілувати. Буде тихий, літній вечір, довгі тіні простеляться від дерев, на сонці заблищать скельця віконця. Ти будеш на ганку розповідати дітям, як ти страждав.

Учитимеш їх, щоб вони, коли виростуть, не дозволяли людям чинити зло, щоб вони не сердилися на злих людей, щоб вони і всі люди любили одне одного, як брати. І діти твої послухають тебе. Коли вони виростуть, ти побачиш їх добрими, чесними, побачиш, як вони допомагатимуть бідним. Ти житимеш довго, довго! Волосся твоє посивіє, але серце буде радісним.

І коли ти помреш, усі будуть за тобою плакати й молитимуть за тебе, і в світлий, сонячний день понесуть тебе на цвинтар. На могилі твоїй посадять куш троянди, і як зорітиме, я буду над твоєю могилою співати...

ПИТАННЯ

1. Про яких людей можна сказати, що у своєму житті вони “співають” пісню орла? Лебедя? Горобця? Солов'я?
2. Як ви вважаєте, чим прекрасне те, що зробив соловейко?
3. На кого з персонажів казки ви б хотіли бути схожим? Чому?
4. До якого казкового персонажу найбільш подібні ви при розгляді ваших стосунків з іншими людьми?
5. Чи немає серед ваших друзів чи когось із близьких, хто потребував би вашої допомоги?

ШЛЯХ ДО ІСТИНИ І ТРАГІЗМ ЛЬВА ТОЛСТОГО

6

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Православний священник Олександр Мень писав: “Сповідь Льва Толстого, яку він закінчив у 1881 році, — безцінний людський документ. У ній він, подібно до Блаженного Августина¹ і Ж.-Ж. Руссо², ділиться з читачем своєю спробою осмислити власний життєвий шлях, шлях до того, що він вважав за істину”.

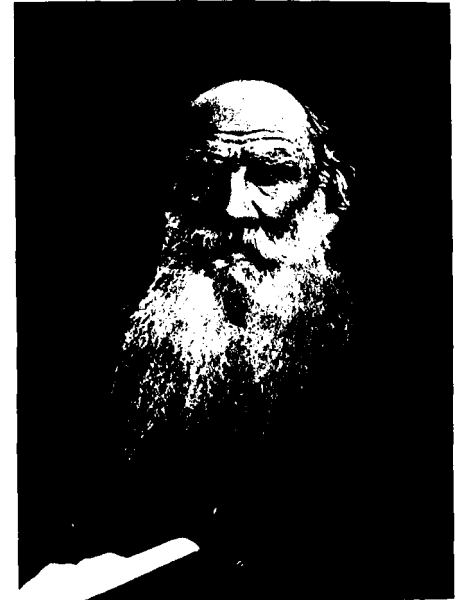
Духовна криза спіткала Льва Толстого в період розквіту його таланту і в zenіті успіху. Любляча й улюблена сім'я, багатство, радість творчої праці, хор вдячних читачів... Та раптом сплигло холодне і вбивче питання: “Навіщо? Ну, а потім?”. Очевидна безглуздість життя за відсутності в ньому внутрішнього стрижня вразила письменника, немов удар. “Життя моє зупинилося”, — пише Толстой.

Свою “Сповідь”, як ми побачимо в цьому розділі, Лев Миколайович починає з думки, що, загубивши в юності віру, він з тих пір жив без неї. Чи справедливий він до себе? Навряд чи! Віра була. Нехай не завжди усвідомленою, але була. Молодий Толстой вірив у довершеність і красу Природи.

Та цього невизначеного почуття виявилось недостатньо — у самій лише природі не знайдеш джерела для дієвої моральної сили.

¹ Блаженний Августин (лат. Augustinus Sanctus) жив із 354 по 430 рр. Його мати була християнкою, а батько — язичником. Августин хотів стати ченцем-пустельником, однак у 391 р. проти власної волі став єпископом міста Гіппона (Північна Африка). Відомий християнський теолог, що проповідував учення про благодать і призначення.

² Руссо (Rousseau) Жан-Жак (1712–1778) — французький письменник і філософ, представник літературної течії сентименталізму.

Але тоді, можливо, наука знає, в чому сенс життя? Але життя у світлі науки — всього лише процес, просто природний процес, і більше нічого. Якщо це так, то жити й справді безглуздо. Адже все одно врешті-решт триумфує смерть! Саме вона і є останньою і найдостепеннішою правдою. І хоч би що сталося на землі — все поглине морок.

Відповіді на питання про сенс життя наука, таким чином, не давала. Але, можливо, цю відповідь можна знайти у вірі?

“Віра, — вважав Толстой, — є силою життя. Якщо людина живе, то вона у щось вірить. Коли б вона не вірила, що для чогось треба жити, то вона б не жила”.

Отож, без віри жити не можна. Релігійна віра орієнтована на вищу Суть буття. Люди називають її Богом. Він — основа і першопричина всього. Здається, це не суперечить і розуму.. “І варто мені було на мить це визнати, — дивувався Толстой, — як тієї ж миті життя піднімалося в мені, і я міг відчувати і можливість, і радість буття”. Продовжуючи цю думку, священник Олександр Мень пише: “Однак раціоналістична закваска негайно заявила про себе, хіба не відомо, що віра “нерозумна”, що “нерозумні й потворні” її відповіді на вічні питання, що поняття про Бога — не більше ніж поняття? І тоді все навколо знову вмирало і знову насувалася примара самозневаги.

Зрештою ця напружена боротьба про сенс життя виявилася не марною.

Вихід було знайдено. Віра була прийнята як єдине рішення. Однак із чималими застереженнями. Толстой хотів, щоб це було християнство. Та витворилося щось інше. Своє, “саморобне”...

Проте і невіруючий, і церковний християнин, які не можуть (хоч і через різні причини) прийняти його “богослов’я”, мають погодитися, що Толстой став насправді голосом совісті Росії та світу, живим докором для людей, упевнених, що вони живуть відповідно до християнських принципів. Його нетерпимість до насильства та обману, його протести проти вбивств і соціальних контрастів, проти байдужості одних і важкого становища інших становлять дорожочинне в його вченні”.

До цієї оцінки моральних пошуків Л.М. Толстого, яку висловив о. Олександр Мень, так би мовити, додати нічого. Як орієнтири до релігійно-філософського твору Толстого “Сповідь”, уривки з якого ви знайдете в наступному розділі, можна навести слова відомого публіциста і суспільного діяча А.Ф. Коні (1844–1927):

“Мандрівники описують Сахару як пекучу пустелю, в якій замирає всяке життя. Коли смеркає, до мовчання смерті приєднується ще й темрява. І тоді йде до водопою лев і сповнює пустелю своїм риком. Йому відповідають жалібні завивання звірів, лемент нічних птахів і далекий місяць — пустеля оживає.

Так бувало і з цим Левом. Він міг іноді помилятися у своєму гнівному шуканні істини, але він змушував працювати думку, порушував самовдоволене мовчання, будив навколишніх зі сну і не давав їм тонуть у застої болотного спокою”.

Це образне, але досить точне зображення місця, що займають духовні пошуки Льва Толстого в історії етики, культури та релігії.

ПИТАННЯ

Чому о. Олександр Мень вважав, що Толстой насправді став голосом совісті Росії?

Чому Л.М. Толстим, якщо людина живе, то вона у щось вірить. Чи погоджуєтеся ви із цією точкою зору?

УСЕ РОЗВИВАЄТЬСЯ, І Я РОЗВИВАЮСЯ?

7

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Автобіографічний трактат Толстого не відразу одержав заголовок “Сповідь”. Виділений з одного розділу величезного викладу релігійно-філософських поглядів, до якого Толстой приступив у жовтні 1879 р., трактат був названий “Вступ до ненадрукованого твору”. Цей “Вступ” мав підвести читача до знайомства із працями “Дослідження догматичного богослов’я” та “Об’єднання і переклад чотирьох Євангелій”.

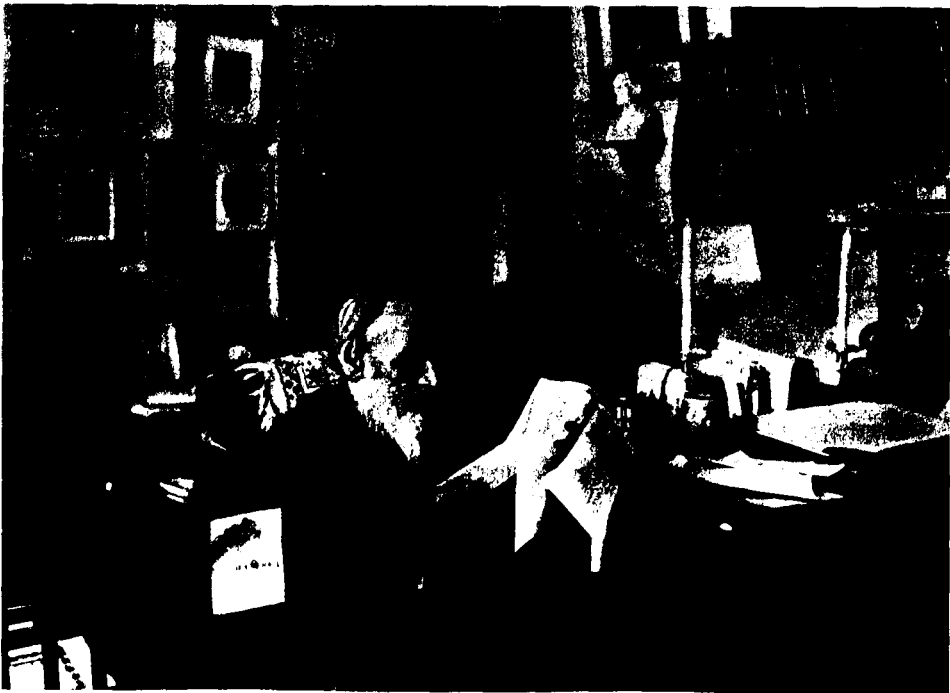
“Сповідь” Толстого не вкладається в рамки усталених канонів жанру. Як, зрештою, не вкладалася (у свій час і по-своєму) в ці рамки і “Сповідь” Блаженного Августина. І “Сповідь” Толстого також, як і остання, відрізняється надзвичайно яскравим проявом особистості автора.

Познайомимося з деякими фрагментами із цього цікавого сповідального твору Л.М. Толстого.

«Мене охрестили й виховали у православній християнській вірі. Я навчався їй з дитинства, підлітком і в часи моєї юності. Але коли 18-річним я вийшов із другого курсу університету, я уже не вірив ні в що з того, чого мене навчали.

Судячи за деякими спогадами, я ніколи і не вірив серйозно, а мав лише довіру до того, чого мене навчали, і до того, що сповідували переді мною до-рослі; але довіра ця була дуже хисткою.

Пам'ятаю, коли мені було років одинадцять, один хлопчик, давно покійний, Володінька М., який навчався в гімназії, завітавши до нас у неділю, як останню новину оголосив нам відкриття, зроблене в гімназії. Відкриття по-лягало в тому, що Бога немає і що все, чого нас навчають, лише вигадки (це було в 1838 році). Пам'ятаю, як старші брати зацікавилися цією новиною, покликали і мене на раду. Ми всі, згадую, дуже пожвавішали і прийняли цю звістку як щось дуже цікаве і дуже можливе.

Л.М. Толстой в своєму кабінеті, 1909 рік

Пам'ятаю також, що, коли мій старший брат Дмитро ще в університеті, раптом, із властивою його натурі пристрасністю, віддався вірі і почав ходити на всі служби, постувати, вести чисте і моральне життя, то ми всі, і навіть старші, без утаву, брали його на сміх і прозвали чомусь Ноєм. Пам'ятаю, Мусін-Пушкін, що був тоді куратором (попечителем) Казанського університету, коли звав нас до себе танцювати, глумливо вмовляв брата, який відмовлявся, що і Давид танцював перед ковчегом.

Я співчував тоді цим жартам старших і зробив із них висновок, що вчити катехізису треба, ходити в церкву треба, але занадто серйозно всього цього сприймати не варто. Пам'ятаю ще, як я дуже молодим читав Вольтера і глузування його не тільки не обурювали, а й дуже звеселяли мене.

Відхід од віри, як мені здається, відбувається в більшості випадків так: люди живуть так, як живуть усі, а всі живуть на основах, не тільки таких, що не мають нічого спільного з віровченням, але більшою частиною протилежних йому; віровчення не бере участі в житті. Якщо стикаєшся з ним, то лише як із зовнішнім явищем, непов'язаним із життям.

У школах навчають катехізису і посилають учнів до церкви; від чиновників вимагають свідчень про виконання причастя. Але людина нашого кола, яка не вчиться далі і не є на державній службі, і тепер, а в старі часи і тим більше, могла прожити десятиліттями, не згадавши жодного разу про те, що вона живе серед християн і сама вважається сповідницею християнської православної віри...

...Я від усієї душі хотів би бути добрим; але я був молодий, у мене були пристрасті, а я був один, цілком один, коли шукав красу. Кожного разу, коли я намагався виказувати те, що становило найзадушевніше моє бажання: те, що я хочу бути морально гарним, я зустрічав презирство і глузування; а тільки-но я піддавався бридким пристрастям, мене хвалили і заохочували. Честолюбність, владолюбність, корисливість, пристрасність, гордість, гнів, помста — все це шанувалося. Підпадаючи під ці пристрасті, я ставав схожим на дорослого, і я почував, що мною задоволені. Добра тітонька моя, найчистіше створіння, із яким я жив, завжди казала мені, що вона нічого так би не бажала для мене, як того, щоб я мав зв'язок із одруженою жінкою: "Rien ne forme un jeune homme comme une liaison avec une femme comme il faut"¹; ще іншого щастя вона мені бажала — аби я був ад'ютантом, і найкраще в государя; і найбільшого щастя, — аби я одружився на дуже багатій дівчині і щоб у мене, внаслідок такого одруження, було якнайбільше рабів.

Без жаху, огиди і сердечного болю не можу згадати про ці роки. Я вбивав на війні людей, викликав, щоб убити, на дуелі, програвав у карти, проїдав працю мужиків, карав їх, блудив, обманював. Брехня, обкрадання, любодійство у всіх проявах, пияцтво, насилля, убивство... Не було злочину, якого б я не зро-

¹ Ніщо так не формує молоду людину, як зв'язок із порядною жінкою (фр.)

бив, і за все це мене хвалили, вважали і вважають мої ровесники порівняно моральною людиною.

Так я жив десять років.

У цей час я почав писати з марнославства, користоловства та гордоців. У писаннях своїх я робив те ж саме, що й у житті. Для того, щоб мати славу і гроші, задля яких я писав, треба було приховувати добре і виявляти погане. Я так і робив. Скільки разів я примудрявся приховувати у своїх писаннях, під виглядом байдужості і навіть легкого глузування, ті мої прагнення до добра, які становили зміст мого життя. І я досягав цього: мене хвалили.

У двадцять шість років я приїхав після війни в Петербург і зійшовся з письменниками. Мене прийняли як свого, улещували мене. І не встиг я оглянутися, як кланові письменницькі погляди на життя тих людей, з якими я зійшовся, засвоїлися мною і вже цілком притлумили в мені всі мої колишні спроби зробитися кращим. Ці погляди підставили під розбещеність мого життя теорію, яка її виправдовувала.

Погляд на життя цих людей, моїх співтоваришів із писання, був такий, що життя взагалі йде, розвиваючись, і що головну участь у цьому розвитку беремо ми, люди думки, а з-поміж людей думки головний вплив маємо ми — художники, поети. Наше покликання — навчати людей. Для того ж, щоб не ставилося самому собі те природне питання: що я знаю і чого я навчатиму, — у цій теорії значилося, що і не потрібно цього знати, що художник і поет вчать несвідомо. Мене вважали чудовим художником і поетом, і тому мені дуже природно було засвоїти цю теорію. Я — художник, поет — писав, навчав, сам не знаючи чого. Мені за це платили гроші, у мене було прекрасне харчування, помешкання, жінки, товариство, у мене була слава. Виходить, те, чого я навчав, було дуже добрим.

Тисячі робітників дні і ночі з останніх сил працювали, складали, друкували мільйони слів, і пошта розвозила їх по всій Росії, а ми дедалі більше і більше вчили, вчили і вчили і ніяк не встигали усьому навчити, і все сердилися, що нас мало слухають.

Жахливо до дивного, але тепер мені зрозуміло. Справжнім, задушевним нашим помислом було те, що ми хочемо якнайбільше отримувати грошей і похвал. Для досягнення цієї мети ми нічого іншого не вміли робити, як тільки писати книжки і друкувати газети. Ми це й робили. Але для того, щоб нам робити таку марну справу і мати впевненість, що ми — дуже важливі люди, нам потрібні були ще міркування, які б виправдовували нашу діяльність. І ось у нас було вигадане таке: все, що існує — розумне. Все ж, що існує, все розвивається. Розвивається ж усе через просвітництво.

Просвітництво ж вимірюється поширенням книг, газет. А нам платять гроші і нас шанують за те, що ми пишемо книги і газети, і тому ми найкорисніші і найдобріші люди. Міркування ці були б дуже добрими, якби ми всі були згодні; але так як на кожну думку, висловлену одним, з'являється завжди

діаметрально протилежна думка, висловлена іншим, то це мало б змусити нас одуматися. Але ми на це не зважали. Нам платили гроші, і люди нашої партії нас хвалили, — таким чином, ми, кожен із нас, вважали, що маємо рацію.

Тепер мені зрозуміло, що різниці із божевільнею не було ніякої; тоді ж я тільки невиразно підозрював це, і то лишень, як і всі божевільні, — називав божевільними всіх, окрім себе...

...Так я жив, піддаючись цьому божевіллю ще шість років, до мого одруження. У цей час я поїхав за кордон. Життя в Європі і зближення моє з передовими і вченими європейськими людьми ствердило мене ще більше в тій вірі вдосконалення загалом, в якій я жив, бо ту ж саму віру знайшов і серед них. Віра ця набула в мені тієї звичайної форми, яку вона має серед більшості освічених людей нашого часу. Віра ця пояснювалася словом “прогрес”. Тоді мені здавалося, що цим словом щось можна сповістити. Я не розумів ще того, що, страждаючи, як кожна жива людина, питаннями, як краще мені жити, відповідаючи: жити згідно з прогресом, — я кажу цілком те саме, що казала б людина, яку несе у човні на хвилях й за вітром, на головне і єдине для неї питання: “Куди керувати?” — коли вона, не відповідаючи на питання, скаже: “Нас кудись несе”.

Тоді я не помічав цього. Тільки зрідка не розум, а почуття обурювалися проти цієї загальної в наш час марновірності, якою люди затуляють від себе своє нерозуміння життя. Так, під час мого перебування в Парижі, побачена страта викрила мені хисткість моєї порожньої віри в прогрес. Коли я побачив, як голова відокремилася від тіла і те й інше нарізно застукали в ящику, я зрозумів — не розумом, а всією істотою, — що ніякі теорії розумності існування та прогресу не можуть виправдати скоєного, і що якби всі люди світу, хоч би які теорії, від початку світу, знайшли, що це треба, — я знаю, що це не треба, що це погано і через це доброму й корисному не те суддя, про що кажуть і що роблять люди, і не прогрес, а я зі своїм серцем.

Іншим випадком усвідомлення недостатності для життя порожньої віри у прогрес була смерть мого брата. Розумна, добра, серйозна людина, він занедужав молодим, понад рік мучився і в стражданнях помер, не розуміючи, навіщо він жив, і ще менше розуміючи, навіщо він помирає. Ніякі теорії нічого не могли відповісти на ці питання ні мені, ні йому під час його повільної та болісної смерті.

Але це були тільки поодинокі випадки сумніву, насправді ж я і далі жив, сповідуючи тільки віру в прогрес. “Усе розвивається, і я розвиваюся; а навіщо це я розвиваюся разом з усіма, це буде видно”. Так би я тоді мав сформулювати свою віру.

Так я жив, але п'ять років тому зі мною почало діятися щось дуже дивне: на мене почали спочатку находити хвилини непорозуміння, призупинення життя, ніби я не знав, як мені жити, що мені робити, і я розгублювався і впадав у нудьгу. Але це минало, і я й далі жив як і раніше. Потім ці хвилини непоро-

зуміння почали повторюватися частіше й частіше і все в тій же формі. Ці зупинки життя виражалися завжди однаковими питаннями: навіщо? ну, а потім?

Спочатку мені здавалося, що це так — безцільні, недоречні питання. Мені здавалося, що це все відоме і що, коли я і захочу будь-коли взятися за їхнє вирішення, це не потребуватиме у мене зусиль, — що тепер тільки мені ніколи цим займатися, а коли надумаю, тоді й знайду відповіді. Але питання почали повторюватися дедалі частіше, дедалі настійливіше вимагаючи відповіді, і як краплини, що все падають на одне місце, ці питання без відповідей злилися в одну чорну пляму.

Трапилося те, що трапляється з кожним, хто захворює на смертельну внутрішню хворобу. Спочатку виявляються незначні ознаки недуги, на які хворий не звертає уваги, потім ознаки ці повторюються частіше й частіше і сплітаються в одне нероздільне за часом страждання. Страждання зростає, і хворий не встигає оглянутися, як уже усвідомлює: те, що він сприймав за недугу, є для нього головнішим понад усе на світі, що це — смерть.

Те ж трапилося і зі мною. Я зрозумів, що це — не випадкова недуга, а щось дуже важливе, і що коли повторюються все ті ж питання, то треба відповідати на них. І я спробував відповісти. Питання здавалися такими дурними, простими і дитячими питаннями. Але як тільки я торкнувся їх і спробував вирішити, як одразу ж переконався, по-перше, у тому, що це не дитячі й дурні питання, а найважливіші й найглибші питання в житті, і, по-друге, у тому, що я не можу і не можу, хоч би скільки думав, їх розв'язати. Перед тим, як зайнятися самарським маєтком, вихованням сина, писанням книги, треба знати, навіщо я це робитиму. Поки я не знаю — навіщо, я не можу нічого робити. Серед моїх думок про господарство, які мене в той час дуже турбували, мені раптом спало на думку питання: “Ну добре, у тебе буде 6000 десятин у Самарській губернії, 300 голів коней, а потім?..” І я геть знітився і не знав, що казати далі. Або, починаючи думати про те, як я виховую дітей, я казав собі: “Навіщо?”. Або, розмірковуючи про те, як народ може досягти добробуту, я раптом казав собі: “А мені що до того?”. Або, думаючи про ту славу, що принесуть мені мої твори, я міркував собі: “Ну, добре, ти будеш славетніший за Гоголя, Пушкіна, Шекспіра, Мольєра, за всіх письменників світу, — ну і що ж!..” І я нічого і нічого не міг відповісти».

ПИТАННЯ

1. Чому, на думку Л.М. Толстого, можливий відхід од віри?
2. Будь ласка, скажіть і свою думку щодо наступної тези зі “Сповіді” Толстого: “Все розвивається, і я розвиваюся; а навіщо це я разом з усіма розвиваюся, це буде видно”.

НЕСВІДОМЕ Й СВДОМЕ ЖИТТЯ¹

8

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Життя людини може бути двояким — несвідомим і свідомим. У першому випадку мається на увазі життя, що скеровується *причинами*; у другому — життя, що скеровується метою.

Життя, скероване причинами, буде справедливим назвати несвідомим тому, що, хоч свідомість і бере участь у діяльності людини, та не вона визначає, куди ця діяльність може бути спрямована.

Життя, кероване метою, буде справедливим назвати свідомим, тому що свідомість у даному випадку є пануючим, визначальним чинником. Їй належить вибір, до чого має спрямовуватися складний ланцюг людських дій.

Однак часто людина поводить себе необдуманно, а іноді вона сама не може зрозуміти, чому так вчинила. Несвідомі дії передбачають, що людина чинить за внутрішнім спонуканням, але без будь-якого аналізу ситуації, без з'ясування можливих наслідків. Слова, які вона використовує для характеристики цього стану, різні — необдумані, мимовільні, спонтанні, інтуїтивні. Усі вони в даному випадку є синонімами слова “несвідоме”, хоч повної синонімічності тут, зрозуміло, немає.

Вивчення феномена несвідомого сягає глибокої давнини, його визнавали у своїй практиці знахарі найперших цивілізацій. Для Платона визнання існування несвідомого стало основою для створення теорії пізнання, яка побудована на відтворенні того, що є у глибинах людської психіки.

У другій половині XIX століття широко розгорнулися пошуки терапевтичного використання гіпнозу. Особливої популярності набули два центри у Франції — один у Парижі, під керівництвом відомого психіатра Жанові, а другий у Нансі, під керівництвом Бернгейма. Ці центри між собою суперничали, і кожен намагався здивувати відвідувачів незвичайним експериментом.

Якось доктор Бернгейм навів випробовуваному, що після того, як він буде виведений з гіпнотичного трансу, йому потрібно в одного з гостей взяти парасольку, розкрити її і пройти двічі вперед й назад верандою. Коли той прокинувся, він узяв парасольку, як йому навіяли, і хоч він її не розкрив, але

¹ При написанні цього розділу використовувався навчальний посібник А.Ф. Малишевського “Світ людини”.

вийшов із кімнати, двічі пройшовся верандою, після чого повернувся до кімнати. Коли попросили пояснити своє дивне поведіння, він відповів, що дихав повітрям. Він наполягав, що має звичку іноді так прогулюватися. Коли ж його запитали, чому в нього чужа парасолька, він був украй здивований і поспіхом вернув цю річ на місце.

Факти післягіпнотичного втручання були давно відомі фахівцям, але молодому віденському лікарю Зигмунду Фрейд (1856–1939), який спостерігав це явище під час свого візиту в Нансі в 1899 році, надзвичайне явище стало основою для відкриття, що зробило переворот у науці. Фрейд вразив саме той факт, що людина щось робила через її самій невідомі, але згодом придумані правдоподібні пояснення для своїх дій. Людина з парасолькою намагалася пояснити свою дивну поведінку цілком раціональними міркуваннями й говорила цілком широко. Чи не так і інші люди знаходять причини своїм діям? Хоч давно було помічено, що пояснення, які дають люди своїм вчинкам, не завжди заслуговують на довіру. Фрейд узяв це спостереження за наріжний камінь теорії людської поведінки.

За Фрейдом, травми і пов'язані з ними бурхливі переживання не зникають остаточно із психіки, а витискаються у сферу підсвідомого, звідки активно впливають на психіку, проявляючись у замаскованій (зашифрованій) формі, зокрема у вигляді невротичних симптомів (наприклад, у нав'язливому митті рук, у необґрунтованих страхах тощо). Невротичні симптоми в даному випадку сприймаються як компромісні явища, що виникають у результаті сутичок виштовхнутих у несвідому сферу бурхливих переживань і спокус із вимогами нашої совісті, що збігаються із загальноприйнятими моральними нормами. Подібні ж компроміси Фрейд бачить у сновидіннях і хибних дях людей (обмовках, описках тощо).

Лікування невротичних симптомів, згідно із психоаналізом, має здійснюватися шляхом винесення на світло і суд свідомості хворого того матеріалу, який із неї витиснуто, який травмує його психіку. Хворий сам (щоправда, з ненав'язливою допомогою лікаря-психоаналітика) має розшифрувати, зрозуміти потаємний зміст того, що з ним відбувається. Щоб допомогти хворому зрозуміти причини хвороби, Фрейд застосовував спеціально розроблену ним техніку вільних асоціацій. Поклавши пацієнта в зручній для нього позі тілесного розслаблення й сівши так, щоб пацієнт його не бачив (усувається додаткова обставина, що перешкоджає хворому — образ лікаря, особливо його очі), лікар-психоаналітик просить пацієнта вільно говорити все, що йому спадає на думку...

Розповідь пацієнта, манера, в якій він говорить, затримки у плінні асоціацій і т.ін. — матеріал, на основі якого психоаналітик прагне, по-перше, сам усвідомити причини недуги пацієнта, а по-друге, ненав'язливо допомогти пацієнту розшифрувати зміст того, що з ним відбувається. Кінцева мета

психоаналітичної терапії — встановлення панування свідомості над сферою неусвідомленого психічного.

Відомий російський філософ ХХ століття С. Франк писав, що життя не може бути самоціллю вже хоча б тому, що страждання і тягари переважають у ньому радості й насолоди. І, незважаючи на всю силу тваринного інстинкту самозбереження, ми часто дивуємося, для чого ми змушені нести цю тяжку ношу. Життя не є нерухомим перебуванням у собі, а виконанням чогось чи прагненням до чогось. Мить, в яку ми нічого не робимо і ні до чого не прагнемо, ми відчуваємо як болісно-тужливий стан порожнечі й непевності. Ми не можемо жити лише для життя; ми завжди живемо для чогось (і) для когось.

Хтось із письменників зауважив аналогію між життєвим шляхом і дорогою, що вибрана мандрівником. Виходите в дорогу з визначеними планами, з визначеною метою, впевнені у собі і подібні до туриста, що купив квиток на поїзд. А потім раптом виявляється, що ви опинилися зовсім в іншому місці, далеко від мети.

Чому так трапляється? Та тому, що одні, зустрівши на своєму шляху багатство, досить різко змінюють маршрут, інші — виявивши талант чи (і) славу, треті не витримують тягара життєвих злигоднів. Виявляється, що багатий занадто прив'язаний до своїх статків, до своїх грошей; інтелігентна людина часом занадто прив'язана до ідей, до бажання їх здійснити.

Філософ В. Розанов вважає, що людина завжди прямує до свого щастя, але це лишається непомітним для неї, коли вона захоплена якоюсь іншою ідеєю — правовою, політичною, релігійною чи якоюсь іншою.

Однак заради істини чи віри людина готова йти навіть у вогонь, коли з цієї істиною та вірою вона насправді так пов'язана, що для неї легше не жити, ніж жити без них.

Тема поривань людини до свого щастя і до пошуків істини продовжується в наступному розділі "Голова, чи порожній казанок?". У цьому оповіданні можна знайти гарні приклади понять несвідомого і свідомого життя, а також наочні ілюстрації до тези С. Франка про те, що "життя не є нерухомим перебуванням у собі".

ПИТАННЯ

Що називається несвідомим життям і що — життям свідомим? Чому?

Чи згодні ви з думкою С. Франка, що мить, коли ми нічого не робимо і ні до чого не прагнемо, сприймається як болісно тужливий стан порожнечі й невизначеності? Будь ласка, детально аргументуйте свою думку.

9

ГОЛОВА, ЧИ ПОРОЖНІЙ
КАЗАНОК?

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Нерідко по радіо і телебаченню можна почути, що радянський період — це період вульгарного матеріалізму, в якому дозволялися лише висловлювання та публікації, що вмішувалися в рамки комуністичної ідеології. Однак розсудливі люди, звичайно, були, є і будуть завжди. Саме в радянський період виник так званий самвидав. Знайшлися люди, що неофіційно, без дозволу цензури, видавали твори інакомислячих авторів. Одному з таких творів самвидаву — книжці “Отець Арсеній” — і присвячений цей розділ.

“У сорок першому році, коли спалахнула війна, я відразу ж пішов добровольцем. Сильний, здоровий — призначили мене в розвідку. Цілий рік воював, і все благополучно, ні поранення, ні подряпини серйозної. Тоді думав — щастить.

Убило командира у нас снарядом, призначили нового лейтенанта. Побачили ми в ньому такого собі інтелігента, чистоплюя, чи, як тоді казали, “з чистеньких”. Невисокий, худорлявий, розмову веде культурно, без лайки. Завдання дає, немов креслить: точно, ясно, вимогливо. Нам же, обстріляним солдатам, здався він кволим, несерйозним. Сидячи в бліндажі, звичайно, кожний розпоряджатися може, а як у розвідці себе покаже? Але здивував він нас під час першого ж виходу в розвідку. Про гарного солдата кажуть — не воював, а робив. Лейтенант наш саме робив, як артист. Безстрашний, обережний, акуратний. Ходить, як кішка, повзає по землі, мов змія. Солдатів береже, сам за інших не ховається, а намагається, де треба, першим іти.

Тижнів через три пішли ми в далеку розвідку німецькими тилами. Важкий, небезпечний похід. Як правило, виходять групою чоловік шістьдесят, дані по рації повідомляють, але в більшості випадків назад не повертаються — гинуть.

Вийшло нас із лейтенантом вісім чоловік, перейшли лінію фронту — втратили двох. Відірвалися від німців, зайшли в тил до них, на щастя, місцевість лісиста, і почали вести розвідку. Ходили шість днів, щодня зведення по рації передавали, але загубили в сутичках із німцями ще трьох. Залишилося нас троє: лейтенант Олександр Андрійович Каменєв, сержант Сєрьогін і я. Отримали наказ іти до своїх.

Легко сказати — йти! Німці нас шукають, ловлять. Вони ж теж не промах. Пробралися до переднього краю, дочекалися ночі, залягли, вивчаємо обстановку. Де перейти? Виповзли на нейтральну смугу, тут таки нас німці викрили. За-

лягли ми у воронку. Почали німці артилерійський обстріл смуги, повісили над головами освітлювальні ракети і поливають кулеметними чергами. Тут мене й контузило. Сєрьогін із воронки непомітно примудрився переповзти до наших, а я з лейтенантом лишився. Я майже весь час непритомнів, лейтенанта легко ранили в ногу. Прийшов я на мить до пам'яті і подумав — виповзе він, як Сєрьогін. Розумію, що й виходу в нього іншого не було. Розстелив він плащ-палатку, мене на неї заштовхав — незручно все робити, воронка неглибока...

...Хлопці потім казали, що ніхто не міг зрозуміти, як це мене, такого здорового, худорлявенький лейтенант доволік. Розмов про це в частині було багато...

Відлежався я — і знову в розвідку. Дивлюся на лейтенанта закоханими очима. Почав дякувати йому, а він мені відповідає з усмішкою: “Бачиш, Платоне, Бог же нам допоміг!” Мені його відповідь здалася жартом. Стояли ми тоді в обороні, сили накопичували всім фронтом. Послали нас знову по тилах. Для мене той похід виявився особливим, тому що це було якоюсь мірою початком мого нового життя. Це була та сходинка, із висоти якої я мав осмислити, що живу не так, як треба. Забралися ми в цьому розвідпошуку кілометрів за тридцять від фронту. Добралися до якогось села. Підійшли, церква стоїть на околиці, майже при самому лісі. Четверо солдат пішли у розвідку в село, а я з лейтенантом — до церкви.

Тихо, тихо навкруги, місяць неясно світив, і хрест із маківкою через це блищали сріблясто-синюватим світлом, і думав я, що немає і не повинно бути зараз ніякої війни, де люди ріжуть, б'ють і вбивають один одного. Але автомат висів на шпії, армійський кинджал — збоку на ремені, автоматні диски — позаду, а з усіх боків оточувала зачаєна смерть. Лейтенант пішов до церкви, ховаючись за деревами, а я почав обходити цвинтар, але не обійшов і повернувся назад. Дивлюся, стоїть лейтенант біля дерева, дивиться на церкву і хреститься. Голова піднята, хреститься повільно, ревно і щось пошепки промовляє. Здивувався я цьому страшенно. Лейтенант освічений, безстрашний, гарний воїн — і раптом така темнота, несвідомість. Хруснув я гілкою, підійшов і сказав пошепки: “Товаришу лейтенанте, а ви, виявляється, у богів вірите!” Злякано повернувся він до мене, але потім опанував себе і відказав: “Не в богів вірю, а в Бога”. І лягла після цього випадку між лейтенантом і мною якась настороженість і недовіра.

Довго розповідати, але повернулися, як уже казав, без втрат, а пережили багато. Усі вважали, що нам щастить, а тепер я думаю, що то була Божа воля.

Повернулися, а мене одна думка постійно мучить, не дає спокою. Не може справжня радянська людина вірити в Бога, тим більше освічена, тому що мав він прочитати праці Омеляна Ярославського, Скворцова-Степанова, де з граничною ясністю доведено, що Бога немає, а якщо хто і вірить, то дотримується буржуазних поглядів, а відтак, є ворогом.

Думаю: шкура овеча на вовчу личину лейтенанта надіта. Прикидається. Хоробрий, це правда, мене врятував, пошуки були вдалі. Камуфляж, маскування все це, для якоїсь великої справи задумане. Ворог же розважливий, хитрий. Не могу заспокоїтися. Пішов до особливого відділу...

...Начальником особливого відділу був у нас майор, похмурий і завжди зовні втомлений латиш. Майор подивився на мене і сказав: "Слухай, Скорино! Я про справи розвідки багато знаю, про тебе з лейтенантом теж, але скажи мені, що в тебе: голова, чи порожній казанок? — і постукав пальцем по лобі. — Дурень ти! Ну що, що вірує, хрестився на церкву, хіба в цьому річ? Ти його діла бачив, із ним працював? Тебе врятував, зведення для командування приніс, а їм ціни немає!"...

За тиждень знову послали нас по німецьких тилах. Лейтенант мене із собою взяв. Два дні ходили, більше ночами. Примічали об'єкти оборони, розташування частин. Натрапили на велике танкове з'єднання, намагалися сили визначити, але, зрештою, самі заледве втекли. Довго йшли, всіляко петляли, але відірвалися. Розшукали в лісі рівчачок, там листя сухе зібралось, зарилися в нього, лежимо. Втомилися, вирішили по черзі спати, але ні одному, ні другому не спиться. Ех, думаю, була не була, скажу лейтенанту, що був в особливому відділі і про нього казав і як я сам до віри ставлюся. Розповів. Мовчить лейтенант, наче заснув. Потім раптом запитав: "А ти знаєш, що таке віра?" І, не чекаючи моєї відповіді, почав говорити.

Говорить, і переді мною почало відкриватися щось нове. Спочатку здалося захопливою, доброю і ласкавою казкою — це про життя Ісуса Христа розповідав, а потім, коли перейшов до самого змісту християнства, мене потрясло. Розповів про досконалість людини, добро, зло, прагнення людини до творення добра. Пояснив, що таке молитва. Сказав про невіру та антирелігійну пропаганду. І побачив я релігію, віру цілком не такою, якою уявляв раніше, не побачив обману, темноти, облудності. Години три проговорили ми, поки на світанок не взялося.

Я тільки запитав його: "А от про попів кажуть, що шахраї вони і пройдисвіти, як же це з вірою поєднати?" Відповів лейтенант: "Багато того, що про священників кажуть, неправда, але було багато і серед них поганих. До всякої гарної справи завжди можуть із користі пристати нечестиві й погані люди". — "Ви не з попівських дітей, товаришу лейтенанте?" — "Ні, не з попівських, батько лікар, мати вчителька, обоє віруючі, і я тільки вірою живу і тримаюся, а що ти в особливий відділ пішов і про мене говорив, то це не без волі Божої. Сам почув, що майор про людей казав. Там теж є люди, і непогані".

Глибоко в душу запала мені ця розмова...

...Відгриміла війна, демобілізувався я з-під Берліна і приїхав до свого Ленінграда — і прямо, можна сказати, з ходу, в семінарію.

Прийшов, документи взяли, подивилися і повернули. Я туди, я сюди — чомусь не приймають... Нарешті взяли, і раптом викликають у військкомат, та й в інші установи викликали. Соромлять, сміються, умовляють: "Слухай, Скорино, ти з глузду з'їхав! Кавалер повного набору орденів Слави, куна інших, звання старшого лейтенанта, а ти — в попи! Армію ганьбиш!"

Поступив усе-таки. Нелегко навчання мені давалося, знань мало, освіта — тільки семирічка, та й то давно закінчив. Дуже важко було, та іноді й навмисне хтось заважав.

Закінчив семінарію, захотів у ченці, але тут мене в семінарії на сміх підняли: "Куди ти такий здоровий і багато в чому ще недосвідчений і — в ченці! Одружуйся, священником будеш!". Відверто кажучи, мої наставники справді мали рацію — не годився я, звичайно, для чернецого життя, та й де я міг до нього готуватися?

Одружуватися треба, а я навчаюся в семінарії, нікуди не ходжу й жодної дівчини не знаю. Призначення мені дають під Іркутськ, а я ще не ієрей. Треба наречену шукати. Раніше, до війни, багато знайомих було в місті, а за ці роки розгубив і, навчаючись у семінарії, жінками не цікавився, про одруження не думав.

Де наречену шукати? Пішов у храм і почав молитися, просити у Господа. Довго молився, вийшов на вулицю, дивлюся, на одній нозі хтось шкутильгає, обганяю — колишній капітан із нашого полку.

Я до капітана кинувся. Зрадів, мене до себе запросив. Розговорилися про справи минулих днів, про сьогоднішні життєві. Капітан говорун, веселун, людина добра, гостинна. Розповідаю, що семінарію закінчив, маю бути священником, що одружуватися треба. Бачу, зі всієї моєї розмови зрозумів капітан, що мені одружуватися треба, а інше за жарт сприйняв. "Є наречена! — кричить, — Нінка, моя двоюрідна!"

Познайомився я з нею днів через два, сподобалася, і, здається, я їй. Вирішив одружуватися, сказав через якийсь час про наміри, про себе розповів.

Спочатку, що я у священники готуюся, теж не повірила, потім задумалася і дала згоду, тільки сказала: "Платоне, а я ж невіруюча". Ну, думаю, невіруюча, а яким я раніше був?..

...Став я священником і виїхав під Іркутськ. Село велике, церква закрита після смерті священника. Занедбана, частково зруйнована. Якось там навів порядок, дві бабусі допомагали. Почав служити, а народу тільки троє людей. Страшно стало! Де ж парафіяни? Але вирішив служити щодня. Тиждень, місяць, три служу, ніхто не йде. Впав у відчай. Поїхав до владики в місто, розповідаю, що служу, а храм порожній. Що робити? Владика вислухав і благословив служити, сказавши: "Господь милостивий, усе в свій час буде".

Зайшов я, після владики, у міську церкву, дочекався кінця служби і підійшов до діда-священника, розповів йому свої жалі. Покликав він мене до себе додому, приголубив і каже:

“Господь призвав вас на шлях ієрейства, Він не полишить вас. Усе буде добре — парафіяни прийдуть і дружина приїде. Моліться більше”. Здружився я з о. Петром, часто приїжджав до нього. Багато чим він мене підтримував. Духовного життя був чоловік.

Минуло півроку, а парафіян тільки вісім чоловік. Я все служу. Матеріально стало важко, буквально жити немає за що. У вільний час почав підробляти, то дах покрию, то зруб поправлю, то десь теслярською роботою займаюся. Під час роботи з господарями поговориш, їм, звичайно, цікаво з попом розмову завести. Про віру, бувало, починали питати, я, звичайно, розповідав, почали прислухатися, у церкву заходити. Спершу просто подивитися, а потім і молитися.

Роботу, звичайно, робив чесно, акуратно, не хвалюся — бувало, зробиш, сам дивуєшся. Завод лєнінградський мене до цього привчив. Замовників хоч відбавляй!

І під кінець року в храм почало приходити вже чоловік вісімдесятдев'яносто, в основному літні, а на другий рік і молодь пішла.

Перший час у селі поставилися до мене погано, йдеш по вулиці — хлопчиська кричать: “Іде піп, лисий бібі!” Часто просто лайками обкладали. Молодь зачіпала, сміялася. Прийдуть у церкву, регочуть, заважають служити. Я чемно їх прошу. Підуть, з лайкою. Вирішили, що я безсловесний.

Через рік мого життя в селі побили мене дуже сильно хлопці. Йшов я ввечері, от і напали. Вони б'ють, а я тільки прошу — не треба, а їм смішно попа бити. Дуже важко було. Без Ніни безперестанно нудьгував, але, нарешті, дружина приїхала. Радий був дуже, а вона спочатку зажурилася, не уявляла свого життя в селі зі священником.

У Ніни диплом інженера, влаштувалася майстром на великий молочний завод у нашому селі. Взяли охоче, хоча й чіплялися потім, що дружина попа...

...Якось ішли ми з дружиною ввечері, напали на нас четверо хлопців на підпитку, троє почали мене бити, а четвертий пристав до Ніни. Я прошу їх залишити, Ніна кричить: “Рятуйте!” Хлопці б'ють мене, а там дружину на землю валять. Двоє якихось хлопців обабіч стоять. Ех, думаю, отче Платоне, ти ж розвідником був, у спеціальній школі вчився різним прийомам, та й силою ж тебе Бог не обділив. Розвернувся на всі. Вибачте за слова фронтові, не священнику їх говорити, але “дав їм прикурити”. Кого через голову, кого в сонячне сплетіння, а третього ребром долоні по шії, потім кинувся до того, що на Ніну напав. Роз'ярився до краю, побив четвертого хлопця та й у куші кинув. Ніна стоїть, нічого до тями не візьме. Двоє хлопців, що осторонь стояли, кинулися було своїм допомагати, але, коли я одному піддав, утекли. Зібрав я побитих хлопців та здорово їм ще додав. Головне, усе зненацька для них трапилося, не

чекали опору, думали, піп — мішок безсловесний. Зібрав і вирішив провчити. Соромно тепер згадати, але змусив їх метрів п'ятдесят повзти рачки.

Після цього випадку ставитися до мене в селі почали краще, а хлопці, яких я побив, якось підійшли до мене і сказали: “Ми, отче Платоне, не знали, що ви спортсмен, а думали, що тільки некультурний піп”. Одного хлопця я років через два вінчав, а іншого хрестив. Розумію, осудите ви мене за цю бійку, не ієрею це робити, але виходу не було. Якби один ішов, а то з дружиною. Потім їздив, владиці розповідав, він дуже сміявся і сказав: “У цьому випадку правильно вчинив, а взагалі-то силюнки не показуй. Господь простить!”.

Де кілька років у селі прожили. У 1955 році відзначали дев'ятого травня десятиліття перемоги над Німеччиною. Голова колгоспу і голова сільради були старі солдати. Оголосили: будуть урочисті збори в клубі, запрошуються всі колишні фронтовики, і обов'язково з орденами. Почали фронтовики виступати зі спогадами, я подумав-подумав і теж виступив. Звичайно, розумів, що все це може скінчитися для мене великими неприємностями в уповноваженого у справах Церкви й у єпархіального начальства, але хотілося мені народу показати, що віруючі і священники не темні і дурні люди, а справді вірять у Бога, йдуть до Нього, долаючи все, і не домагаючись якихось корисливих цілей...

Дванадцять років прожив я в цьому селі. Останні роки храм завжди був повний люду, ставилися до мене добре, і влада не тиснула особливо.

ПИТАННЯ

Знайдіть місце в розповіді, де Платон каже: “Це було якоюсь мірою початком мого нового життя. Це була та сходинка, із висоти якої я мав осмислити, що живу не так, як треба”. Чому Платон вирішив, що він живе не так, як треба?

Чи звернули ви увагу, що питання: “Що в тебе — голова, чи порожній казанок?” — поставив майор КДБ? Як ви вважаєте, чи можна стверджувати, що в той період життя у Платона замість голови був “порожній казанок”?

Чому, на вашу думку, спочатку в селі під Іркутськом до Платона ставилися погано і навіть побили?

Чи правильно зробив ієрєй Платон, давши підпилим “прикурити”? Як цей вчинок оцінив владику? Як його оцінюєте ви? Аргументуйте свою думку докладно.

10

ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Котиться, ніби похитується на вибоїнах, наше повсякденне життя. Ми щось у ньому знаходимо, на щось можемо спертися. Але ось, зненацька приходить лихо. Важка хвороба, що приковує тебе до ліжка, чи смерть людини, яку ти дуже любиш, із якою пов'язане все твоє життя.

Під руку градусник, охолодивши, ліг,
Лікарня денне світло цідить скупю.
Надій і поривань скінчився лік,
Весь світ — пуста яєчна шкаралупа.¹

Тоді наче відходить усе, що здавалося тобі важливим, те, до чого ти прагнув. У таких випадках дуже часто здається примарним зміст, заради якого ти жив, і відбувається переоцінка цінностей. Це так звані екстремальні (крайні) ситуації.

Екстремальні ситуації переживаються глибинною сутністю людини. Причому такі ситуації — не обов'язково бувають зовнішнім лихом. Може статися (як, наприклад, у випадку Л.М. Толстого), що не вийшов життєвий пошук. Але хоч би там як було, страждання людини викликають у ній щось нове, часто глибше, ніж раніше, народжуються нові відповіді на питання про світ і про себе.

У повсякденному житті, як правило, екстремальні ситуації бувають не так уже й часто. А ось, скажімо, на фронті екстремальна ситуація — майже норма. Тому не випадково люди, що пережили війну, часом стають зовсім іншими. До речі, про це ми вже читали в розділі "Голова, чи порожній казанок?". Зараз розглянемо інший приклад.

Рік 1942-й. Фронт, окопи. Юнак років 18–25 з автоматом у руках. Він уперше дивиться смерті прямо у вічі.

У нього так багато сил, він так багато ще міг би зробити! Він знає, що в тилу на нього чекає кохана, він хоче кохати і бути коханим. Але навколо лише смерть! Гинуть ті, з ким він був поруч, ділив важке фронтове життя. Можливо, незабаром настане його черга... У такій ситуації, звичайно, не може не статися в його душі переоцінки цінностей. Ось який лист був знайдений в шинелі російського солдата, що загинув (після Другої світової війни він був опублікований в одному із закордонних видань):

¹ Пер. В. Богуславської. — *Ред.*

Послухай, Боже... Я в житті ніколи з Тобою ще не спілкувався, та нині Тебе вітати хочеться мені.
Ти знаєш, із дитинства запевняли мене, що не існуєш. Я й повірив, дурний, Твоїх не споглядав творинь.
І от вночі сьогодні я дививсь із кратера, що вибила граната, на небо зоряне, що сяяло вгорі.
Я зрозумів, милуючись на Всесвіт, яка жорстока інколи олжа.
Не знаю, Боже, чи даси Ти руку, але скажу Тобі, й Ти зрозумієш: хіба не дивно, що посеред пекла мені Твої відкрилися світи?
Окрім цього, не маю що сказати, от тільки, що радію пізнанню.
Опівночі призначено атаку, але мені не страшно: бачиш Ти... Сигнал. То й що? Я маю підніматись.
Мені було з Тобою добре. Ще скажу, що, як Ти знаєш, битва буде люта, і, може, ще вночі до Тебе долучусь.
І ось, хоч досі другом я не був для Тебе, чи Ти дозволиш увійти, коли прийду?
Та я, здається, плачу. Боже мій, Ти бачиш, так трапилось мені, що нині я прозрів.
Прощай, мій Боже, йду! Навряд чи повернусь.
Чи дивно, що тепер я смерті не боюсь!²

ПИТАННЯ

Чи існують для вас цінності, при втраті яких ви б втратили сенс життя?

Які почуття у вас викликав вірш солдата? Поясніть детально.

Як ви думаєте, чому солдат написав, що тепер він не боїться смерті?

² Пер. В. Богуславської. — *Ред.*

11

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

БЕЗПЛІДНІ ПОШУКИ
СЕНСУ ЖИТТЯ

Напевно, кожна людина в якийсь період свого існування шукає сенс життя. Навіть у того, хто все своє життя прагнув лише до матеріальних благ, до багатства, у певну мить виникає питання: “А навіщо, власне, все це багатство потрібне?”

Для одних питання про сенс життя, як легка хмаринка на ясному небі, — з'явилася і зникла. І знову людина трудиться, домагається чогось. Для інших це питання — найголовніше, без чого не можна жити. Чому ж часто буває неможливо знайти відповідь і люди переживають стан кризи, душевного зламу?

Лев Толстой, наприклад, відчув, що втратив сенс життя, коли був уже письменником зі світовим ім'ям. Що ж спричинило кризу, яка мало не призвела його до самогубства?

Сам Толстой пізніше писав, що криза виникла через те, що він, письменник, був далекий від праці, спрямованої на відтворення життя, праці, якою живе народ. Питання про сенс життя здалося йому нерозв'язним, бо розглядалося у відриві від самого життя. Участь у ньому, у процесі “добування” саме й наповнена внутрішнім змістом, вважав великий письменник, якраз вона й дозволяє відчувати вдовolenність життям і його осмисленість.

Толстой також вважав, що спільна участь у трудовій діяльності призводить до усвідомлення почуття необхідної присутності іншої людини та любові до неї. Свої висновки Толстой зробив, спостерігаючи життя російських селян та порівнюючи його з життям інтелігенції, наповненим віяннями нових нігілістичних ідей.

Згадаймо, що слово нігілізм утворилося від латинського nihil — ніщо. Нігілізм — це заперечення загальноприйнятих цінностей: ідеалів, моральних норм, культури, форм громадського життя. У Росії цей термін набув поширення після появи в 1862 році роману І.С. Тургенєва “Батьки і діти”.

Повертаючись до висновків Л.М. Толстого, слід зазначити, що з поля зору великого письменника вислизнув факт, що російське селянство того часу саме й мало вищий ідеал, який полягав у вірі в Бога.

Існування якихось ідеалів, що були б для людини вищі та цінніші за її власні потреби, — необхідна умова, по-перше, для морального життя людини і, по-друге, для розуміння її існування.

Має бути в душі кожної людини такий ліхтарик, який би висвітлював життєву суєту і зробив осмисленим життя.

В одному зі своїх інтерв'ю в 1996 році відомий російський поет Євген Євтушенко сказав: “Якщо ми зняли з прапора серп і молот, то що тепер туди піднести? Золотого тільця? Ми з вами заручники відсутності мети. А раніше ми були заручниками фальшивої мети”.

Заручник відсутності мети, звичайно, може легко перетворитися на нігіліста. І це явище вже спостерігається сьогодні. Огляньтесь навколо — елементи нігілізму поруч із нами: у школі, в будинку, де ми проживаємо, в міському автобусі. Розгляньмо простий приклад. Молода людина демонстративно кидає на сходинки чи в ліфті бананову шкірку, папірець від жувальної гумки, від “Снікерса”. Стає немов би господарем становища, їй на

все і на всіх начхати. Але ж у ліфті, цілком ймовірно, їхатиме його батько чи вчитель, та й ліфти нині прибирають самі мешканці. Наш “герой”, звичайно, знає, що таке добре, а що таке погано. Але загальноприйняті моральні норми і правила громадського життя він просто заперечує своїм негідним вчинком.

У переповненому маршрутному автобусі ситуація ускладнюється. На жаль, типовою стає картина, коли молоді люди голосно сміються, звучно жують гумки і брутально лаються. Вони зовсім не замислюються про те, яку силу має слово. Адже сказано:

Удар батога завдає рубців,
а удар язика розтрощує кістки

Нормальна людина перебуває в постійному життєвому пошуку. У народі кажуть, що лише цілковитий дурень собою абсолютно задоволений. І це зрозуміло — бо коли людина собою задоволена, отже, вона вважає, що їй не треба більше ні до чого прагнути, що вона вже багато чого досягла. Отож, її розвиток спиняється.

Невдачі в життєвих пошуках часто призводять до відчуття безглуздості життя, до почуття безнадійності. А це, у свою чергу, нерідко — до поганих наслідків. Адже життя без змісту, без прагнень, стає для людини мукою.

Людина, що не може перебороти своєї постійної туги, муки і страждань, починає шукати якихось засобів, аби заглушити те, що її гризе. Для одних це — алкоголь, для інших — наркотики.

У стані сп'яніння людина перебуває у мріях. Мрії замінюють їй реальність, що для неї стала заважкою. Вона не може віднайти собі місця в ній, не може збагнути її змісту.

Які наслідки цього — зрозуміло багатьом. У цьому випадку людська особистість, що несе в собі неповторну індивідуальність і містить численні нерозкриті можливості, не реалізує своїх можливостей і, зрештою, деградує.

Енергія та здоров'я людини набагато дорожчі за найбільші багатства якогось мільйонера. Але, на жаль, часто самі юнаки й дівчата цього не розуміють. Можливо, зрозуміють це лиш тоді, коли стануть старими.

Як, наприклад, можна пояснити, що в наш час так багато школярів і школярок курять? Хіба хто-небудь із нас бачив садівника, який би свідомо губив саджанець? Деревце, з частково обдертою корою, звичайно, виростає, але подумаймо про те, який воно зродить плід!

Нарешті, перебуваючи в стані апатії та безнадійності, деякі знаходять ще й інший, зовсім протиприродний спосіб “вирішення” проблеми. Це — самогубство в буквальному значенні цього страшного слова.

ПИТАННЯ

Що, на вашу думку, мається на увазі під марним пошуком сенсу життя?

Чи згодні ви з тим, що лише дурень повністю собою задоволений? Чому самовдоволення робить пошук змісту життя не тільки неплідним, але часто й узагалі нівелює цей пошук?

Чи багаті молоді люди? Чи згодні ви проміняти своє здоров'я на мільйон доларів США? Якщо ні, то чому?

Чи була колись така ситуація: вам на душі важко, і ви заспокоюєтеся, виконуючи буденні справи? Якщо “бувала”, то, як ви вважаєте, чому так відбувається?

САМОГУБСТВО

12

РОЗДІЛ ДВАНДЦЯТИЙ

Іноді, спостерігаючи, як трава пробиває панцир асфальту й тягнеться до сонця, мимоволі дивуєшся силі життя, що в ній затаїлася. Це прагнення жити, жити за будь-яких умов властиве усьому живому.

Живим істотам не властиво спиняти своє життя самочинно. І лише вершина всіх земних творинь — людина — іноді чинить убивство самої себе. Чому і як це відбувається? Чому загальний закон виживання усього живого, коли йдеться про вінець творіння, раптом перестає спрацьовувати? Давайте спробуємо проаналізувати це явище детальніше.

Людина — єдина з усіх живих істот, що потребує для свого існування не тільки забезпечення потреб у їжі, теплі, сні та розмноженні. Людині як істоті не

лише тілесній, а й духовній, необхідна осмисленість життя, існування ідеалів, до яких вона прагне чи прагнудиме.

І коли відбувається крах цих ідеалів, коли раптом втрачається зміст, заради якого людина живе, — настає духовна криза. Якщо людина не знаходить у собі сили вийти із цієї кризи чи перетерпіти її, розв'язка буває страшною — життя, позбавлене духовного змісту, може викликати в людини бажання припинити своє фізичне існування.

Учені встановили, що 17–19 років — це вік, коли проходить переосмислення колишніх ідеалів і набуваються нові, тобто коли цінності переоцінюються. Ось чому на цей вік припадає досить великий відсоток спроб самогубства.

Самогубство — результат психологічної кризи, — як правило, не є наслідком бажання померти. Просто іноді людині здається, що їй не перебороти тягара проблем і труднощів, які навалилися на неї.

Така людина хоче лише вийти з безвихідного становища, при цьому помилково вважаючи, що єдиний шлях — самогубство. Насправді бажання померти в самогубця немає, він хоче лише припинити свої страждання.

Не варто забувати і про вплив фізичних факторів на людину. Наприклад, атмосферного електромагнітного поля Землі, магнітних бур внаслідок різноманітних катаклізмів, що відбуваються на Сонці.

Відповідно до досліджень, проведених ученими Г. і Б. Дюлл, кількість самогубств зростає при різкому зростанні активності Сонця. Вивчення 24739 випадків самогубств показало, що їхня кількість зростає на 8 відсотків у дні інтенсивної сонячної активності. Вчені бачать у цьому доказ змін нервової системи, що викликаються відповідними змінами електричного стану повітря.

Доктор І. Ермені з Будапешта пише: “Ми розглянули випадки самогубства і спроб самогубства, зареєстровані у 1994 році службою “Швидкої допомоги” Будапешта. Математичний аналіз дозволив зазначити вплив сильних хромосферних вибухів на самовбивць, при цьому імовірність того, що отриманий результат — наслідок випадку, дорівнює менше ніж одному відсотку”.

У різних релігійно-суспільних системах до самогубства ставилися по-різному. Наприклад, самогубство самурая у певних ситуаціях вважалося необхідною умовою збереження честі.

Християнська культура ставить до самогубства негативно. Християни вважають, що людина себе сама не створювала, вона створена Богом. І вбивство самої себе є не менш тяжким гріхом, ніж убивство іншого. Але той, хто себе вбив, постане перед Судею, навіть не маючи можливості спокутувати свій гріх!

Звичайно, християнам також знайомі почуття зневіри, невдоволеності, влаваної безвиході, заперечень і сумнівів. Ну й що? З такими настроями необхідно боротися. Ось як про це написав великий російський поет М.О. Некрасов:

Храм Божий виник на горі,
Дитинно чистий спалах віри
В душі раптово зазорів.
І вихор сперечань відринув,
З небес долинуло сюди:
Лови замилювань хвилину,
Думки відкривши, увійди!..
Народ, вподобаний Тобою,
Сюди приходив із журбою,
Із тягарем святих зусиль,
І йшов, полеглий, звідсіля
Ввійди! Христос, приклавши руки,
Велінням пресвятим звільнить
З облуди душу, серце з муки,
Сумління — з виразок умить...
Дослухавсь я в зачудуванні,
Зайшовся у важкім риданні
І бивсь об камені чолом,
Щоб заступив, щоб захист дав мені,
Осяявши святим хрестом,
Наш Бог пригноблених і вбогих,
Що перед віттарем на Бога
Лише поклалися гуртом.¹

А як до проблеми самогубства ставляться сучасні вчені, їх називають суїцидологами (від лат. *suicidium* — самогубство)? Наступний розділ підготовлений за участю доктора психології суїцидолога Д. Гайлене.

ПИТАННЯ

Як оцінюють самогубство в культурній традиції християнства?

Чи можна стверджувати, що людина, яка покінчила життя самогубством, не дуже любила своїх близьких?

¹ Пер. В. Богуславської. — *Ред.*

13

ПСИХОЛОГІЧНА КРИЗА

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Самогубство — результат психологічної кризи. Що ж це таке — психологічна криза?

Дослідження вчених показали, що людина, яка перебуває в психологічній кризі, як правило, переживає чотири фази:

1) шок, 2) реакція, 3) відновлення, 4) нова орієнтація. Розгляньмо докладніше кожен із фаз психологічної кризи.

1) **Шок.** Реальність наче віддаляється, втікає з-під ніг. Зовнішньо людина нібито спокійна, але всередині — хаос почуттів, і, що дивно, через якийсь час усе це вона просто забуває. Людина у шоковому стані стає або занадто активною, часом здатною на безглузді дії, або ж, навпаки — вкрай пасивною, у неї немає контакту з довкіллям.

Як допомогти? Головне — бути поруч, проявити турботу, спробувати відверто поговорити, навіть обійняти, а ще краще — намагатися, щоб людина заснула. У жодному разі не можна починати “розумних” розмов, критикувати, сперечатися.

Бажаючи допомогти людині під час кризи, не варто моралізувати, вчити її, як треба жити. Потрібно допомогти їй самій віднайти і проявити себе знову.

2) **Реакція.** Оскільки, хоч як крутяться, від реальності нікуди не подітися, людина до неї поступово пристосовується, адаптується. Буває, що цей період кризи відбувається дуже болісно; тоді з'являється бажання “підправити” становище алкоголем чи навіть наркотиками.

Як допомогти? Надати можливість виговоритися, нехай і в різкій формі, наче “розвантажитися”. Головне, щоб людина не накопичувала негативний потенціал.

3) **Відновлення.** Душевна травма поступово гоїться, з'являються плани на майбутнє, інтерес до життя. Однак почуття полегшення настає не відразу, а нервові потрясіння протягом перших тижнів може знову повторитися.

Як допомогти? Терпляче очікувати, не квапити, виявляти турботу, висловлювати розуміння і співчуття.

4) **Нова орієнтація.** До людини повертається відчуття власної гідності, вона відновлює старі й налагоджує нові зв'язки, набуває життєвого досвіду.

Як допомогти? Не виявляти надмірного опікунства і дріб'язкової турботи, сприймати людину вже у новій якості.

Якщо твій друг чи знайомий говорить про самогубство, то це не варто сприймати як жарт. Це може бути цілком серйозно! Тут, до речі, доречно нагадати народну мудрість, що з вогнем не жартують, бо може статися пожежа.

Люди, що задумали вчинити самогубство, досить часто цей намір і здійснюють. Відповідно до статистики, 80 відсотків самовбивць перед смертю виявляли свої наміри явно.

Ось чому не варто берегти в таємниці схильність друга чи подруги до самогубства — це лише його (її) тимчасова психологічна криза. Уважно вислухай друга, подругу і прямо запитай, чи збирається він (вона) зробити такий крайній крок. Не відкладай на потім, допоможи їм словом і ділом. Якщо треба, звернися по допомогу до батьків, родичів, друзів і (або) до шкільного психолога, якщо, звичайно, такий є.

Нам згадується випадок, описаний доктором Генрі Лінком у його книзі “Вторинне відкриття людини”. Доктор Лінк — віце-президент Психологічної корпорації, він бесідує та допомагає величезній кількості людей, які страждають від турбот і депресій. У розділі “Про подолання страхів і занепокоєння” він розповідає про пацієнта, який хотів покінчити життя самогубством. Доктор Лінк знав, що сперечатися із хворим марна річ, через те його стан тільки погіршиться. І він сказав своєму пацієнту: “Якщо ви все одно маєте намір покінчити життя самогубством, могли б ви принаймні поводитися героїчно. Бігайте навколо кварталу до тих пір, поки не впадете мертвим”.

Пацієнт спробував так зробити, і не один, а декілька разів, і щоразу почувався краще — психічно, якщо не фізично. Через деякий час було досягнуто те, чого домагався доктор Лінк у першу чергу. Хворий настільки фізично втомився (і розслабився), що спав як убитий. Надалі він вступив у спортивний клуб і почав брати участь у змаганнях. Незабаром він відчув себе настільки добре, що йому захотілося жити вічно!

Бог не в силі, а в правді

Що людям зичиш — собі матимеш

Життя прожити — не поле перейти

Куди серце летить, туди око біжить

Всяка слава людська як цвіт відцвітає

Отож, хоч би яким важким було іноді життя, у своїй суті воно прекрасне! Саме тому останній розділ першої глави — чотирнадцятий — присвячений добру і злу, які супроводжують нас у школі та поза нею, сьогодні й завтра, скрізь і завжди!

ПИТАННЯ

1. Перелічіть основні фази психологічної кризи. Схарактеризуйте кожну з них.
2. Що треба зробити, щоб допомогти приятелю чи подрузі в період кризи?

14

С. Лагерльоф “ДОБРО І ЗЛО”

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Якось бідне сімейство — чоловік, дружина і їхній маленький син — відвідали великий храм у Єрусалимі. Син був надзвичайно гарним дитям. Його волосся лежало рівними кучерями, а очі сяяли, мов зорі. Син не був у храмі з раннього дитинства, коли ще не міг розуміти того, що бачив, і тепер йому батьки показували визначні пам'ятки. Тут були довгі ряди колон, визолочений вітвар, тут сиділи й навчали своїх учнів святі мужі, був первосвященик із дорогоцінними прикрасами на грудях. Була завіса з Вавилону, заткана золотими трояндами, великі мідні двері.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ С. Лагерльоф “ДОБРО І ЗЛО”

такі важкенні, що тридцять чоловік заледве відчиняли їх. Сімейству довелося проходити під старим склепінням, що залишилося з часів, коли на цьому місці вперше будувався храм. Тут стояла біля стіни стародавня мідна труба величезної довжини і ваги, розміром майже з колону. Вигнута й позеленіла, вона вся була покрита пилюкою та павутинням і перевита ледь помітною спіраллю стародавніх літер. Напевне, тисяча років минула з тих пір, як хтось пробував добути з неї звук.

Побачивши величезну трубу, хлопчик здивовано зупинився.

— Що це таке? — запитав він.

— Це велика труба, що зветься Голосом Князя Світу, — відказала мати. — Нею Мойсей скликав дітей Ізраїлю, коли вони розбіглися по пустелі. З тих пір ніхто не зміг добути з неї жодного звука. Але той, кому вдасться зробити це, збере всі земні народи під своє панування.

Вона посміхнулася на те, що вважала старою легендою, але хлопчик простояв біля великої труби, аж поки мати не гукнула його. Труба ця з усього побаченого в храмі була першою річчю, що йому сподобалася. Він би охоче залишився, щоб роздивитися її довше і краще.

Вони пройшли далі й вийшли на широкий внутрішній двір храму. Тут, при самій горі, було глибоке провалля, воно було таким із незапам'ятних часів. Цю ущелину цар Соломон, коли будували храм, не хотів засипати. Він не перекинув через неї міст, не поставив поруччя на крутому обриві. Замість цього він поклав над прірвою сталеве лезо довжиною в кілька ліктів, відточеним гострим краєм догори. І після довгих років і нескінченних перебудов лезо, як і раніше, лежало над прірвою. Але тепер воно майже зітліло від іржі, неміцно закріплене було на кінцях, тремтіло і дзенькало, як хтось важкою ногою проходив двором храму.

Коли мати повела хлопчика в обхід навкруг провалля, він запитав у неї:

— Що це за міст?

— Його поклав тут цар Соломон, — відповіла мати, — і ми називаємо його Райським Мостом. Якщо перейдеш через провалля цим тремтячим мостом, лезо якого тонше від сонячного променя, можеш бути впевненим, що потрапиш до раю.

Вони йшли, не затримуючись, поки не опинилися перед величезним вхідним портиком з п'ятьма рядами подвійних колон. Тут, у кутку, стояли дві колони з чорного мармуру, що піднімалися з одного

п'єдесталу так близько одна до одної, що між ними ледве можна було просунути соломинку. Вони були високі й величні, із щедро прикрашеними капітелями, їх обвивала низка дивовижних голів тварин. Але на цих прекрасних колонах ані вершка не було без відмітини і тріщини — вони були найбільше попсовані у храмі. Навіть підлога кругом була стерта й вищерблена слідами незліченних ніг.

Знову хлопчик зупинив матір і запитав:

— Що це за стовпи?

— Це стовпи, які батько наш Авраам привіз із собою в Палестину із далекої Халдеї і які він назвав Воротами Справедливості. Той, хто пройде крізь них, праведний перед Богом, і ніколи не вчинив гріха.

Хлопчик, розкривши широко очі, дивився на колони.

— Чи ж не збираєшся ти спробувати пройти між ними? — сказала мати і засміялася. — Бачиш, як стерли навколо них долівку ті, хто намагався протиснутися крізь вузьку щілину, але, можеш мені повірити, нікому ще не вдалося. Підемо скоріше, я чую гуркіт мідних дверей; це тридцять служителів храму навалюються на них плечами, щоб їх зрушити.

Хлопчик цілу ніч пролежав без сну в наметі і бачив перед собою Ворот Справедливості, Райський Міст, Голос Князя Світу. Про ці вражаючі речі ніколи не доводилося йому раніше чути. І він ніяк не міг їх стерти зі своєї уяви.

І вранці наступного дня було те ж саме. Він не міг думати ні про що інше. Йому раптом спало на думку, що варто піти в храм і поглянути на них ще раз...

...Сталося так, що в чудовому портику, аби допомогти людям розібратися у їхніх позовах, зібралися судді з верховної ради. Весь портик був повен люду, що судився через попсовані межові камені, через викрадених з отари й позначених фальшивими мітками овець, хтось скаржився на боржників, які не бажали платити своїх боргів.

Серед інших прийшов багатий чоловік, одягнений у пурпурові шати, що аж волочилися долу, і оскаржив бідну вдову, яка нібито завинила йому декілька срібників. Бідна вдова гірко ридала і говорила, що багатий поводить з нею несправедливо: вона вже раз сплатила йому свій борг, і він тепер хоче змусити її платити вдруге, але вона не може цього зробити. Вона така бідна, що коли судді вирішать на його користь, то їй доведеться віддати багатію своїх дочок у рабіні.

Той, хто сидів на головному суддівському місці, звернувся до багатого чоловіка і сказав йому:

— Чи можеш ти поклястися в тому, що ця бідна жінка ще борг не сплатила?

Тоді багатий відповів:

— Пане, я багата людина. Став би я трудити себе, вимагаючи гроші із цієї бідної вдови, якби не мав на те права? Клянуся тобі, як істинно те, що нікому не пройти крізь Ворот Справедливості, так вірно, що ця жінка винна мені гроші, які я вимагаю.

Почувши цю клятву, судді повірили його словам і присудили, що бідна вдова мусить віддати йому своїх дочок у рабіні.

Хлопчик сидів поруч і чув усе це. Він думав:

“Як добре було б, якби хтось зміг пройти крізь Ворот Справедливості! Багатий, безсумнівно, каже неправду. Страшенно шкода бідної вдови, що мусить віддати своїх дочок у рабіні”.

Він вихопився на п'єдестал, з якого піднімалися обидві колони, і подивився в щілину. “Ох, якби ж це було можливо!” — подумав він.

Він був такий засмучений через бідну вдову! Він зовсім не думав про те, що той, хто пройде крізь ці ворота, є праведним і безгрішним. Він хотів пройти крізь них тільки заради бідної вдови.

Він приклав плече до заглиблення між колонами, ніби бажуючи розсунути їх.

У цю хвилину всі люди, що стояли в портику, глянули на Ворот Справедливості, тому що склепіння заgrimіло, старі колони загули і розійшлися в боки, залишивши настільки великий проміжок, що тонке тіло хлопчика могло пройти поміж ними.

Тоді сталося велике хвилювання і сум'яття. У першу хвилину ніхто не знав, що казати. Народ стояв і дивився на маленького хлопчика, що зробив таке велике чудо. Першим отямився старший із суддів. Він велів схопити багатого чоловіка і привести його на судилище. І присудив йому віддати всі його маєтності бідній вдові за те, що виголосив обманну клятву в Божому храмі...

...Надворі, де була глибока прірва, був споруджений великий жертovníк. Навколо нього ходили в білих шатах священнослужителі, що підтримували вогонь і приймали жертovní дари.

Надворі стояло ще багато жертводавців і велика юрба, що спостерігала богослужіння.

І ось прийшов старий бідний чоловік і приніс ягнятко, дуже маленьке і худеньке, до того ж із великою раною, бо його покусав собака.

Чоловік підійшов із цим ягням до священнослужителів і попросив їх прийняти його в жертву, але ті відмовили йому. Вони сказали, що не можуть запропонувати такого жалюгідного дарунка Господу. Старий просив, щоб вони з милосердя прийняли його ягнятко, тому що син його лежить при смерті, а в нього немає нічого іншого принести в жертву Богові для його одужання.

— Вам треба дозволити мені принести цю жертву, — казав він, — тому що інакше молитва моя не стане перед лицем Божим і син мій помре.

— Не думай, що мені не шкода тебе, — сказав священник, — але закон забороняє приймати в жертву недужих тварин. І тому твоє прохання неможливо виконати, так само як і пройти Райським Мостом.

Хлопчик сидів неподалік і все чув. Він одразу подумав, як шкода, коли ніхто не зможе пройти мостом. Бідняк міг би зберегти свого сина, якщо б ягнятко принесли в жертву.

Старий, зажурений, пішов із храмового двору, а хлопчик піднявся, підійшов до тремтячого містка й поставив на нього ногу.

Він не думав, що піде мостом, аби потрапити в рай. Думки його були зайняті бідняком, якому він прагнув допомогти.

Але він прийняв ногу, подумавши: “Це неможливо! Міст занадто старий і заіржавлений, він не витримає навіть мене”.

Але знову думка його повернулася до бідняка, син котрого лежав при смерті. І він знову поставив ногу на лезо.

І раптом він помітив, що воно перестало тремтіти і стає під його ногою міцним і широким.

А зробивши ще крок, він відчув, що навколишнє повітря підтримує його, так що він не може вже впасти. Повітря несло його, ніби він був птахом і мав крила.

Тільки-но хлопчик ступив на лезо, пролунав ніжний звук, і один із тих, що стояли у дворі, обернувся. Він скрикнув, тоді обернулися всі інші. І побачили хлопчика, що йшов по сталевому лезу.

Тоді між людьми, що зібралися, сталося сум'яття й велике здивування. Першими отямилися священники. Вони одразу веліли повернути бідняка, і коли той повернувся, сказали йому:

— Бог сотворив чудо, щоб показати нам, що Він хоче прийняти твій дар. Давай сюди твоє ягня, ми принесемо його в жертву!

Зробивши це, вони запитали про хлопчика, який пройшов над річкою. Але коли почали шукати, ніде не могли його знайти...

...Хлопчик не знав, що вже минув ранок і полудень, але подумав: “Тепер мені треба поспішати додому, щоб батькам не довелося хвилюватися. Я тільки на хвилинку збігаю і ще раз гляну на Голос Князя Світу”.

І він пробрався крізь юрбу і поспішив у напівтемну галерею, де стояла мідна труба біля стіни.

Побачивши її і згадавши, що той, хто зможе добути з неї звук, збере всі земні народи під своє панування, він вирішив, що ніколи не бачив нічого настільки чудового, сів біля труби і почав дивитися на неї.

Він думав, як чудово було б мати під своєю владою всі народи і як хотілося б йому пограти на старій трубі. Але він розумів, що це неможливо, тому навіть і не наважувався спробувати.

А в цьому прохолодному портику сидів святий чоловік і повчав своїх учнів. Він звернувся до одного з юнаків, який сидів біля його ніг, і сказав йому, що той ошуканець. Дух йому повідомив, сказав святий, що цей юнак чужоземець, а не ізраїльтянин. І ось святий питає, для чого він прокрався в середовище його учнів під обманним ім'ям?

Тоді чужоземний юнак піднявся і сказав, що він пройшов пустелі й переплив великі моря, щоб почути справжню мудрість і вчення єдиного Бога.

— Душа моя знемогла від туги, — сказав він святому. — Але я знав, що ти б відмовився навчати мене, коли б я сказав, що я не ізраїльтянин. Я обманув тебе, аби вгамувати мою тугу. І я прошу: дозволь мені залишитися біля тебе!

Але святий встав і здійняв руки до неба:

— Ти не залишишся біля мене, це так само неможливо, як неможливо підняти мідну трубу, звану Голосом Князя Світу, і затрубити в неї. Тобі не дозволено навіть входити до цієї частини храму, тому що ти свичник. Іди, а то інші учні кинуться на тебе і роздеруть на шматки, бо твоя присутність оскверняє храм.

Але юнак стояв нерухомо і сказав:

— Я не піду туди, де душа моя не знаходить підтримки. Ліпше я помру біля твоїх ніг!

Ледве він проказав це, як учні святого підхопилися, щоб прогнати його. І коли він почав пручатися, вони збили його, наміряючись розтерзати.

Хлопчик сидів зовсім близько, отож чув і бачив усе це, і подумав: “Це велика жорстокість. Ох, якби я міг протрубити у мідну трубу, я допоміг би йому!”

Він встав і поклав руку на трубу. Він прагнув підняти її до своїх губ не тому, що той, хто спроможеться на це, стане великим володарем, а тому, що сподівався допомогти юнакові, життя якого було в небезпеці.

І він схопився своїми маленькими руками за мідну трубу і спробував її підняти.

І раптом відчув, що величезна труба сама піднімається до губів. І ледь він дмухнув у неї, як сильний, голосний звук понісся з труби і пролунав по всьому довкіллю великого храму.

Усі повернули очі в той бік і побачили: якийсь хлопчик стоїть, тримаючи трубу перед губами, і добуває з неї звуки, від яких тремтять склепіння і колони.

Одразу опустили руки, підняті на юнака-чужоземця, і святий учитель сказав йому:

— Прийди і сядь до моїх ніг, як ти сидів раніше! Бог творить чудо, виказуючи Своє бажання, щоб ти був посвячений у Його вчення!

ПИТАННЯ

1. С. Лагерльоф у своїй розповіді писала про хлопчика Ісуса. Чи можна припустити, що таким і був Ісус Христос у дитинстві? Аргументуйте свою думку.
2. Як ви вважаєте, чому хлопчикові вдалося пройти крізь Ворота Справедливості?
3. Який висновок зробили священики, коли хлопчик пройшов над прірвою? Чи згодні ви з ними? Чому?
4. Перекажіть своїми словами сцену біля мідної труби, що звана Голосом Князя Світу. В чому бачив сенс свого життя юнак-язичник?

2

1. Почнемо з початку
2. Дві моделі історії землі
3. Матеріалістичний підхід
4. Ідеалістичний підхід
5. Сила материнської любові
6. А.П. Чехов
“Хіба можна в цьому світі не бути зубатим?”
7. Сакральні цінності.
Мораль і порядність
8. Три частини моралі
9. В. Дьогтев
“Аморальний наказ”
10. Наведення порядку всередині себе
11. Хто я?
12. Є. Трубецької
“Суперечка про життєвий шлях”
13. Питання про сенс життя у давньоруському живописі

ДВА ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ СВОГО БУТТЯ

ГЛАВА ДРУГА

С полным текстом книги можно познакомиться в [библиотеке Киево-Печерской Лавры](#):

<http://biblioteka.lavra.ua/index.php?topic=book&mf=5023&lang=rus>

История Священноначалие Расписание богослужений Фотогалерея Контакты Редакция

Официальный сайт

КНЕВО-ПЕЧЕРСКАЯ ЛАВРА

Вход

- О библиотеке
- Читателям
- Электронная библиотека
- Аудиокниги
- Летопись
- Каталог
- Абонемент
- Галерея

Подробное описание книги

Шифр:	В-3/Я 65-841610
Автор	Янушкявичус Роман
Другие авторы	Янушкявичене Ольга
Заглавие	Основи благочестя: бесіди з етики для старшокласників
Страна	 Украина
Язык	укр
Выходные данные	К.: Астро, 2005
Объем:	570 с. (обл.)
Рубрика:	В-3 (Педагогика. Образование. Воспитание)
УДК:	167.1:17
ББК:	87.7я721
Экземпляры:	инв. # 11011 м.хр. ЛБ - свободен: расст. шифр Л7 инв. # 11069 м.хр. ЛБ - свободен: расст. шифр Л7

Сегодня

Похвала Богоматери

16 апреля 2016 г. (3 апреля ст.ст.), суббота.
Седмица 5-я Великого поста. [Похвала Пресвятой Богородицы \(Суббота Акафиста\) \(икона\)](#).
Великий пост. [Лица с растительным маслом](#).
Прп. Никиты (Иуды) исп.

Далее мы приводим лишь содержания глав книги, извините!

очима, у яких не відчувається істеричного захвату, а є глибоке внутрішнє горіння і спокійна впевненість у досягненні мети.

Але саме цією видимою фізичною непорушністю і передається надзвичайна напруга і міць духовного піднесення, що відбувається неухильно — чим тіло статичніше, тим сильніше і ясніше сприймається тут рух духу, тому що світ тілесний стає його прозорою оболонкою. І саме тим, що духовне життя передається лише очима зовсім нерухомого обрису, символічно передається надзвичайна сила і влада духу над тілом. Створюється враження, ніби все тілесне життя завмерло в чеканні вищого одкровення, до якого воно прислуховується. Іншим чином його почути неможливо — потрібно, щоб спочатку пролунав заклик “хай мовчить усяка плоть людська”. І тільки тоді, коли цей заклик доходить до нашого слуху, людська подоба одухотворюється. В неї розверзаються очі! Вони не тільки відкриваються для іншого світу, а й відкривають його для інших. Саме це, часто повторюване у найвищих творах нашого іконопису поєднання абсолютної нерухомості тіла й духовної наповненості очей, створює різке враження.

А. Шопенгауєрові належить надзвичайно точний вислів, що до великих творів живопису маємо ставитися як до найвищих осіб. Було б зухвалістю, коли б ми перші самі з ними почали розмову, замість того маємо шанобливо стояти перед ними і чекати, поки вони удостоять нас промовити до них.

Щодо ікони цей вислів особливо правильний тому, що ікона — більше, ніж мистецтво. Чекати, щоб вона до нас заговорила, доводиться довго. Особливо зваживши ту величезну відстань, що нас від неї відділяє”.

Підведемо короткий підсумок матеріалу, що розглянутий у двох останніх розділах глави.

У новому плані буття закон взаємного пожирання істот долається в самому своєму корені, у людському серці, через любов і співчуття.

ПИТАННЯ

1. Чому на фресці Васнецова Є. Трубецькому не сподобалося те, що праведники линуть в рай не лише думками, а й усім тілом?
2. Поясніть своїми словами, як ви розумієте вислів Шопенгауєра про те, що до великих творів живопису маємо ставитися як до найвищих осіб.
3. Спробуйте прокоментувати думку Є. Трубецького, що “ікона — більше, ніж мистецтво”.
4. Віруючі, дивлячись на святиню, кажуть: потрібно підтримувати в собі надію, що її благодатна сила очистить терня наших пристрастей. Спробуйте і ви уважно вдивитися в образ Спасителя на якій-небудь старій іконі.

З

1. І.О. Гончаров
“Сильніше за всяку мораль”
2. М.С. Лесков
Чому у світі не виходить на добро?
3. І.С. Тургенєв
Коли щемить у самих нутрощах
4. В. Немирович-Данченко
“Поки ще серце б’ється в грудях”
5. А.П. Чехов
“Художество”
6. Л.М. Толстой
“А для чого ж жити?”
7. Ф.М. Достоевський
“Переродження вранці перед дуеллю”
8. А.П. Чехов
“Життя в запитаннях та вигуках”

ПРОБЛЕМА СЕНСУ ЖИТТЯ

В РОСІЙСЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ГЛАВА ТРЕТЯ

Старість. Ідемо на води? Виходь за нього, доню моя! Дурний? Перестань! Погано танцює, але ноги чарівні! Сто рублів за... поцілунок?! Ох, ти, чортеня! Хе-хе-хе! Рябчика хочеш, дівчинко? Ти, сину, того... аморальний! Ви забуваєтеся, молодий юначе! Пст! пст! пст! Люблю музику! Шям... Шям... панського! “Блазня” читаєш? Хе-хе-хе! Внучатам цукерок несучи! Син мій хороший, але я був кращим! Де ти, той час? Я і тебе, Емочко, у заповіті не забуду! Бач я який! Папашко, дай годинник! Водянка? Невже? Царство небесне! Рідня плаче? А їй траур до лиця! Від нього пахне! Мир праху твоєму, чесний трудівнику!

ПИТАННЯ

1. Чи схоже життя, яке ви прожили, на те, що зображено в оповіданні А.П. Чехова?
2. Чи не страшно безглуздо такого життя?

4

Пошуки віри. Агностики. Атеїсти

Язичницькі релігійні системи

Релігія та її роль у духовно-моральному житті людства

Юдаїзм

Десять заповідей –
основа моральності людства

С. Лагерльоф
“Різдво Христове – початок нашої ери.
Видіння імператора Августа”

Християнство. Православ'я

Нагірна проповідь

Християнське розуміння сенсу життя

Проблема сенсу життя у філософських течіях

Аналіз філософських теїстичних поглядів
на Бога та людину

У що вірили давні слов'яни

У чому бачив сенс життя великий князь
Володимир

Вибір віри

Найбільша історична подія

Виникнення давньоруської літератури

Сучасність – це підсумок минулої історії.
Радянське суспільство

ПОНЯТТЯ СЕНСУ ЖИТТЯ У СВІТОВИХ РЕЛІГІЯХ ТА ФІЛОСОФІЯХ

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА

5

М.О. Бердяєв
"Призначення людини"

С.Л. Франк
"Сенс життя"

Д.С. Лихачов
"Батьківщина"

М.М. Дунаєв
"Православ'я і російська література"

В. Никифоров-Волгін
"Добро і зло"

Т. Карлейль
"Праця"

Е.Фромм
"Сучасна людина. Рівність"

М.О. Лоський
"Свобода волі"

Б.П. Вишеславцев
"Благодать"

ЕТИЧНА ДУМКА XX СТОЛІТТЯ

ГЛАВА П'ЯТА

6

1. Духовна спраглість – виняткова риса людини
2. Призначення людини у розумінні античних філософів і християнства.
Проблема душі й тіла
3. Проблема добра і зла
4. Що гірше за концтабір?
5. Ідеал. Орієнтація в моральних пошуках правди
6. До світла й повноти справжньої людяності
7. Каяття. Самовиховання
8. Ч. Діккенс “Чи простиш ти колись?”
9. Свобода
10. Свобода сина – страшний сон для батька?
11. К.С. Льюїс “Головні чесноти людини”
12. Про природу сумління
13. Сумління як загальний природний закон
14. Сумління в аспекті психології
15. Сумління як мірило життєвих цінностей російської літератури
16. Надія. Прагнення до трансцендентного

ДУХОВНА ПРИРОДА ЛЮДИНИ

ГЛАВА ШОСТА

Можливо, земні втіхи й розраховані не на вдоволення ненаситних бажань, а на те, щоб, збуджуючи їх, вабити мене в далечинь, де й зачалися справжнє”.

Нема рації звертати увагу на людей, які намагаються висміяти християнську надію на небо, які кажуть, ніби їм не хочеться прожити всю вічність, граючи на арфі. Цим людям треба сказати — коли вони не можуть зрозуміти написаних для дорослих книг, то не можуть про них і роздумувати.

Всі образи у Святому Письмі (арфи, корони, золото) — це просто спроба висловити невимовне. Музичні інструменти згадуються в Біблії тому, що для багатьох людей (не для всіх) музика — таке явище нашого світу, яке найкраще передає почуття екстазу та нескінченності. Вінки та корони вказують на те, що об'єднані з Богом у вічності, люди поділять із Ним і Його славу, силу та радість. Золото символізує непідвладність неба часу (адже метал цей не іржавіє) і його цінність неминуща.

Люди, які сприймають усі ці символи буквально, з таким же успіхом могли б думати, що, раз Ісус сказав нам бути голубами, то Він мав на увазі, щоб ми несли яйця”.

ПИТАННЯ

1. Що означає слово “трансцендентний”?
2. Чи можна обійняти неосяжне і якою мірою виміряти нескінченне?
3. Чи можна людину, яка втратила ілюзії, назвати песимістом? Чому така людина не здатна впіймати сонячного зайчика?
4. Яка реакція віруючої людини на своє, можливо, нереалізоване щастя?
5. Чи знаєте ви людей, котрим вдалося цілком реалізувати свої надії?

7

1. І.С. Тургенєв “Перше кохання”
2. Суть статевої диференціації
3. Творча сила людини. Сублимація
4. Сексуальність. Ерос. Закон цілісності
5. Коли у серці спалахує кохання...
6. Життя у шлюбі
7. Сім'я як цілісна одиниця. Чернецтво
8. Позашлюбне статеве життя
9. Криза сім'ї
10. Тінь дошлюбних стосунків
11. Статеві стосунки не мають нічого ганебного?
12. Поради психолога Дж. Добсона
13. Любов батьків до дітей
14. Любов дітей до батьків
15. Грізне слово матері
16. Чи існує дружба в сучасному світі?

ЧЕСНОТИ І СТАТЬ

ГЛАВА СЬОМА

8

1. Творчість як спосіб осмислення життя
2. Театральне мистецтво давніх греків і римлян
3. Біблія як основа європейського мистецтва та фундамент моральності людства
4. Є. Трубецької "Роздуми в кольорі"
5. Німа проповідь душевної чистоти
6. Масова культура
7. Замість життя – слабке скрипіння?

МИСТЕЦТВО, МАСОВА КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА

ГЛАВА ВОСЬМА

То що ж, нарешті, набуває людина? З роками слабшають руки, хода стає невпевненою, пропадає рум'янець, з'являються зморшки на обличчі. Втома й апатія опановують людиною.

І отут бувають два стани душі: чи душа вже мертва, чи вона шукає. Хіба мало ми бачили в житті бентежних душ?!

Пишайтеся ж вашим уловом! Ваші сіті повні бруду життя, і він якраз і мучить душу. Пора припинити марні лови — наближається світанок.

Зупиніться! Вийдіть на берег, витягніть мокрі сіті. З Божої квітки, повної пахощів і чистоти, у що перетворилися ваші душі? Витрусіть весь бруд і покличте Христа, який біля вас ходить на березі. Гукніть словами з Євангелії: "Учителю, всю ніч ми трудилися, але нічого не впіймали, допоможи нам!"

І Господь почує, і тільки один Він може заповнити ваші сіті, як і на Генісаретському озері, де вони заповнилися після Його слів. Він наповнить благодаттю так, що вона буде проривати ваші душі своїм достатком.

Отож, вирішіть тепер самі, чи потрібні нам віра і християнство?

ПИТАННЯ

1. Позаяк переважна більшість жителів Європи — християни, то деякі вчені вважають, що замість терміна "європейська моральність" варто вживати термін "християнська моральність". А як ви вважаєте?
2. Аргументуйте, що саме сподобалося вам у проповіді, а що, можливо, й ні.
3. У проповіді говориться, що "ми так поглинуті суєтністю, що загубили загальний масштаб, і наше борсання здається нам дуже важливим і великим, а насправді ми плаваємо ніби на шнурочку і борсаємося неподалік від берега". Запитайте у своїх батьків чи родичів, чи згодні вони із цим твердженням? Висловіть і свою думку з цього питання.
4. У цьому розділі книги наше життя порівнюється з євангельською картиною марального лову риби на Генісаретському озері. Чи згодні ви з такою порівнянням, чи ні? Чому?

9

1. Що означає жити?
2. Про найнадійніше капіталовкладення в житті
3. Не вбивай!
4. Життя, ти таке величне, прекрасне і різноманітне!
5. Дивно вмирають російські люди
6. Дві смерті
7. Язичницькі релігії про смерть
8. Пошук справжньої реальності та можливості піднятися над життям
9. Матеріалістичний погляд на смерть
10. Християнський погляд на смерть
11. А.П. Чехов
"На цвинтарі"
12. Життя після смерті
13. Смерть і надія

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

ГЛАВА ДЕВ'ЯТА

10

1. Істина і віра. Вічність мудрості Божої та заповідей Божих. Молитва у житті нашого народу
2. Основи життя людини. Християнська мораль. Лінощі душі. Гріх і спокута
3. Гармонія внутрішнього й зовнішнього. Чесність із собою
4. Вічне і тимчасове. З чим станемо перед Господом? Наші борги перед рідними і близькими
5. Суд Божий і людський
6. Всеперемагаюча сила добра. Милосердя, любов і молитва як основа життя

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ГЛАВА ДЕСЯТА

М. Рильський

Вже червоніють помідори
І осінь ходить по траві.
Яке там ще у біса горе,
Коли серця у нас живі?

Високе небо, айстри сині,
Твій погляд, милий і ясний...
Це все було в якійсь країні,
Але не знаю я — в якій.

Що з того, що осіннім чарам
Прийде кінець? Але в цю мить
Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить,

І гнеться дерево від плоду,
І не страшний, моє дитя,
Нам час останнього походу,
Без вороття — без вороття.

ПІСЛЯМОВА

ПІСЛЯМОВА ДЛЯ БАТЬКІВ І ВЧИТЕЛІВ

Що таке етика?

Слово етика — грецького походження й означає звичай, вдачу, характер. Етика не створюється шляхом теоретичного зацікавлення тією чи іншою сферами дійсності, як це буває в більшості наук, етика обумовлюється самим фактом суспільного життя. У цьому значенні християнство в історії етики починає нову еру.

Християнські принципи лягли в основу конституцій багатьох держав світу. Біблія стала фундаментом для європейського мистецтва, багато чого почерпнули з неї історія, географія, соціологія...

— Біблія? — здивується, можливо, хтось із батьків. — Біблію вивчайте на уроках релігії, а не етики!

Справді, на уроках релігії Біблії приділяється основна увага. Участь у практичному релігійному житті дозволяє учням засвоїти поняття моральності на рівні конфесійному, пов'язаному з конкретною Церквою.

На уроках етики моральність вивчається начебто вишир, використовується база повчальних творів літератури, філософії і, звичайно, творів християнських мислителів. Конфесійний рівень у програмі етики і, отже, у нашій книзі не передбачений.

І все ж, навіщо на уроках етики Біблія?

Ми вже казали, що Біблія — це Книга книг, книга номер один для багатьох народів. То де ж вивчати головну книгу, як не в школі?

Тут, правда, варто звернути увагу на одну істотну деталь. Ми говоримо вивчати і не вживаємо дієслова вірити. У питанні віри школяреві дається свобода, але, якщо він хоче бути культурною людиною, йому просто необхідно знати, що в Біблії написано.

Чого понад усе боялися автори?

Напевно, такого викладання етики, коли вчитель під час уроку показує учням посудину і каже:

— Подивиться, яка гарна посудина! Вона має ось таку форму, ось такі властивості. І який у неї корок!

Але при цьому не говориться про головне — а що ж усередині цієї посудини, чим вона наповнена?

Нашою головною метою був розгляд саме не форми посудини, а її наповнення.

Читання творів — удома, а ось аналіз і питання — на уроці!

Ми намагалися в розглянутих межах максимально використати твори класиків літератури, сучасних письменників, найвідоміших вітчизняних і зарубіжних мислителів. У книжці багато казок, притч, прислів'їв і приказок! Хотілося б, щоб на них ви звернули особливу увагу. В народній творчості

закладена найглибша мудрість і моральність народу, мовою якого вони створені. На жаль, досить часто в них бачать лише захоплюючий сюжет, тому й сприймають із посмішкою.

Дорогий учителю, цього не варто допускати! Аналіз уроку моральності, казки, літературного твору чи його фрагментів, відповіді на питання мають бути найретельніше розглянуті в школі.

Головне — “розворушити” клас!

Якщо, наприклад, на уроках математики головне — закласти відповідний багаж знань і сформувати відповідний спосіб мислення, то на уроках етики головне — спробувати “розворушити” учнів, щоб вони зрозуміли й задумалися, для чого вони живуть. Замислилися б саме вони, учні, а не вчитель. А замислившись, спробували б щось змінити: свої погляди на школу, на уроки (тієї ж математики!), на друзів, батьків, учителів...

— Дивлюся, батько читає релігійну книгу. Але ж тато атеїст!

Так вигукнула на уроці етики одна з наших учениць.

Батько відповів їй приблизно так:

— А я хочу довести, що ваша вчителька помиляється і що вся ця етика — казочки!

Все це — просто прекрасно! Прекрасно, що батько замислився! Адже поколінню за поколінням “прищеплювалася” одна-єдина моральність — атеїстична. Ніхто фактично не мав ніякого уявлення про Біблію і християнство. Один викладач навіть невдало жартував, що це дуже товста книга, якою, стукнувши по голові, можна вбити людину. І це про Книгу книг!

Якщо хтось із читачів, переглянувши нашу книжку, задумається про проблеми буття і сенс життя, то наша праця не даремна!

Коло зі стільців у кінці класу

Таким чином, основи доброчесності — нетрадиційний предмет. Нам навіть здалося, що іменник параграф у наших бесідах недоречний, і ми замінили його словом розділ.

Слово розділ в одному зі своїх значень — частина якогось тексту. У нашому випадку — частина глави.

Особливе місце в книжці приділяється питанням. У них зосереджено ніби резюме основного тексту, його головні акценти. Ось чому питання виділені.

Дуже важливо, щоб після бесід на теми етики залишалися не тільки конспекти і знання — хоч, безумовно, це потрібно! — а щоб у душу школяра запало зернятко доброчесності, яке згодом може прорости і дати плоди добра, любові та співчуття. Знати можна багато, а діяти зовсім інакше!

У пресі постійно дискутують щодо проблеми запровадження суворіших законів і збільшення репресивного апарату — поліцейських, в'язниць тощо. Але

це пуста трата сил і засобів, якщо не буде спинений занепад моральності в суспільстві.

Ось чому неправильно чинять педагоги по суті, коли на уроках етики аналізують різні психоаналітичні тести чи навчають, як слід поводитися у пристойному товаристві. Це, звичайно, можна вивчати факультативно, але не на шкоду урокам доброчесності.

Нетрадиційний шкільний предмет допускає і нетрадиційні форми спілкування. Можливо, проблеми змісту життя краще обговорювати, сидячи не за партами, а в колі зі стільців (разом із учителем!) в кінці класу?

До речі, ще раз про сенс життя

Розглянемо, наприклад, одне питання наших бесід: “Як ви вважаєте, у чому знайшов сенс життя Авдійович?”

Зверніть увагу на форму питання — варто лише висловити свою думку, а не якусь абсолютну істину. З учнем можна дискутувати щодо його відповіді, але в жодному разі не варто оцінювати його відповідь категоричними висловленнями типу “Неправильно!” або “Ти нічого не зрозумів!”.

Підкреслимо ще раз, учитель має бути ніби в одній площині з учнем! І вже аж ніяк не повинен моралізувати!

Єдність, а не розходження

Четверта глава нашої книжки “Поняття сенсу життя в релігіях і філософіях світу” представлена дещо незвично.

У світі багато релігій. Це язичництво, юдаїзм, християнство, іслам, буддизм, індуїзм тощо. Про що це свідчить? Це результат людської слабкості і немочі. Тому не варто акцентувати розходження цих релігій і смакувати їх.

Адже релігія — якщо про найголовніше, це те, коли вона водночас і прояв духовної спраги людини, і відповідь на неї, і вогонь, і очищення, і перетворення цим вогнем нашого слабкого і ганебного життя.

Новий Завіт закінчується суворими, але й радісними словами:

“Неправедний — нехай чинить неправду ще, і поганий — нехай ще опоганюється. А праведний — нехай ще чинить правду, а святий — нехай ще освячується. Ото незабаром приходжу, і зо Мною заплата Моя, щоб кожному віддати згідно з ділами його. Я Альфа й Омега, Перший і Останній, Початок і Кінець. Блаженні, хто випере шати свої, щоб мати право на дерево життя.

Хто прагне, хай прийде, і хто бажає, хай воду життя бере дармо”.

С полным текстом книги можно ознакомиться в [библиотеке Киево-Печерской Лавры](#):

<http://biblioteka.lavra.ua/index.php?topic=book&mf=5023&lang=rus>

История | Священноначалие | Расписание богослужений | Фотогалерея | Контакты | Редакция

Официальный сайт

СВЯТАЯ УСПЕНСКАЯ
КИЕВО-ПЕЧЕРСКАЯ ЛАВРА

Вход

- О библиотеке
- Читателям
- Электронная библиотека
- Аудиокниги
- Летопись
- Каталог
- Абонемент
- Галерея

Подробное описание книги

Шифр:	В-3/Я 65-841610
Автор:	Янушкявичус Роман
Другие авторы:	Янушкявичене Ольга
Заглавие:	Основи благочестя: бесіди з етики для старшокласників
Страна:	 Украина
Язык:	укр
Выходные данные:	К.: Астро, 2005
Объем:	570 с. (обл.)
Рубрика:	В-3 (Педагогика. Образование. Воспитание)
УДК:	167.1:17
ББК:	87.7я721
Экземпляры:	инв. # 11011 м.хр. ЛБ - свободен: расст. шифр Л7 инв. # 11069 м.хр. ЛБ - свободен: расст. шифр Л7

Сегодня

Похвала Богоматери.

16 апреля 2016 г. (3 апреля ст.ст.), суббота.
Седмица 5-я Великого поста. [Похвала Пресвятой Богородицы \(Суббота Акафиста\) \(икона\)](#).
Великий пост. [Пища с растительным маслом](#).
Прп. [Никиты \(икона\)](#) исп.,